

Frământările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească. Turburările de la Craiova și Ploiești

de Dan Berindei

La 28 ianuarie 1859, fostul caimacam Anastase Panu, declara în Adunarea Moldovei: „Unirea Principatelor este făcută! România măreată și plină de putere se avintă către viitor! România merge de acum pe calea mântuirii și a destinului care o așteaptă între celelalte nații civilizate ale Europei...”¹. Cuvintele bărbatului de stat moldovean cuprind mult adevăr, dar din ele nu se desprind toate laturile acestei faze a unirii Principatelor.

Ziua de 24 ianuarie a reprezentat victoria maselor, a orășenilor și a țăranimii, conduse de elementele cele mai înaintate ale largiei grupări politice a Partidei Naționale, împotriva partidei foștilor boieri, a conservatorilor. Totuși, interesele restrinse de clasă ale conducătorilor Partidei Naționale au frânat dezvoltarea evenimentelor din zilele lunii ianuarie 1859. Dezvoltarea acestor evenimente a fost frânată și de slăbiciunea radicalilor în comparație cu opozanții lor conservatori. De asemenea, la această frînare a contribuit însuși domnitorul Cuza care, venind la București, nu face apel la radicali, ci încearcă soluția guvernamentală a unui cabinet de fuziune. Dimitrie Bolintineanu și Emanoil Chinezu dau amănunte asupra intrării lui Cuza în București, tinzând să lumineze această atitudine a noului domnitor².

Unirea Principatelor n-a fost rezultatul unui joc al întâmplării, ci ea a fost cerută și impusă de avântul noilor forțe de producție, precum și de

---

¹ Ședința din 28 ianuarie 1859 a Adunării Moldovei. *Monitorul Oficial al Moldovei*, nr. 31 din 7 februarie 1859, pag. 3.

² Primul scrie următoarele: „...Cuza văzu cel mai mare entuziasm... O sută mii de oameni adunați din diferite sate și urbe formau această lume entuziastă ce venea spre întâmpinare. Domnul apără în trăsura sa. El era serios și rece la salutările sincere ale poporului. Amicii săi politici din Moldova îi spusese că în București era o confrăție de tabaci, oameni din popor, revoluționari de meserie și d-apururea turburători ai liniștei publice...” (Dim. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proză*, Iași, f.a., vol. I, p. 19). Chinezu, arătând că noul domnitor era „liberal moldovean” (sau, cu alte cuvinte, moderat) relatează că la manifestațiile mulțimii „el, în loc să fie flatat și exaltat de entuziasmul tuturor, mai mult se înspăimînta, se îngrijea și în-

dezvoltarea pieții interne și de integrarea Țării Românești și a Moldovei într-un circuit economic mondial, integrare care duce la o intensificare a exploatării, bunurile create prin munca țărănimii ne mai având numai o valoare de întrebuințare, ci din ce în ce mai accentuat și una de schimb. „Îndată ce popoarele a căror producție se mișcă încă în formele inferioare ale muncii sclavagiste, ale muncii de clacă etc., scrie Marx, sînt atrase în orbita unei piețe mondiale, care este dominată de modul de producție capitalist și care face ca vînzarea în străinătate a produselor lor să devină interesul predominant, peste grozăviile barbare ale sclavajului, șerbiei etc., se altoiește grozăvia civilizată a supramuncii“³. În acest proces de formare a pieții interne „agricultura însăși devine o industrie (adică producție de mărfuri)“⁴. Odată cu creșterea economiei de mărfuri se dezvoltă zi de zi piața internă și odată cu aceasta devine din ce în ce mai acută necesitatea schimbării relațiilor existente în Principate și — în același timp — unificarea Moldovei și a Țării Românești este impusă de procesul decăderii feudalismului și de creștere a modului de producție capitalist.

Primii ani de domnie a lui Cuza Vodă sînt caracterizați prin existența unei stări de tranziție de la un mod de producție la altul, stare vădită în toate domeniile. Un colaborator al foii *Dimbovița* afirma categoric — în vara anului 1859 — că Principatele Române se găseau „în crepuscula ce vine a separa întunericul de lumină“, iar alt ziarist socotea că „țara noastră se află... într-o stare de tranzițiune, care constituie lupta între trecut și viitor, între regimul vechi regulamentar și regimul nou constituțional“⁵. Interesantă este și opinia foii ieșene *Tribuna Română*, înfățișată în articolul cu titlu semnificativ *Revoluția în România*. „Starea de față a României noastre, se spune în acest articol, poate să se rostească printr-un singur cuvînt: revoluție, adică reînnoire în totul“, adăugîndu-se apoi cu ironie: „Dacă cuvîntul prin care arătăm starea de față a României sună rău la oarecare urechi delicate, spuie-ne dacă este vreun cuvînt în vreo limbă, care să se potrivească mai bine... și dacă a fost vreodată vreun proiect de prefacere politică și socială căreia să i se poată mai bine și mai drept întrebuința. România este dară deabinelea în revoluție; revoluția este starea ei legală, starea ei normală...“⁶.

Societatea din Principatele Române oglindește în perioada Unirii o stare accentuată de prefaceri sociale. În timpul domniilor de la Balta Liman, în Moldova și în deosebi în Țara Românească se înregistrează schimbări sociale structurale de mare însemnătate. Ceva mai tîrziu, în 1858, boieria este desființată prin Convenția de la Paris, act care însemna consiliințirea unei realități, aceea că boieria era o instituție socială depășită. Societatea se transformă an de an. Aparent, marea boierime,

treba pe cei ce-l însoțeau: ce însemnează toate acestea?“ și că „nesimțibil la onorurile ce i se făceau, ca și la demonstrațiile damelor tinere, ce de la toate ferestrele îi aruncau buchete de flori, el se gîndea mai mult la jîncurătura în care se găsea băgat...“ (Em. Chinezu, *Adevărul asupra căderii ministerului Brătianu sau Liberalismul și istoria lui în România*, Buc., 1871, pp. 312—313).

³ Karl Marx, *Capitalul*, ed. II, P.M.R., Buc., 1948, vol. I, p. 231.

⁴ V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere*, ed. P.M.R., Buc., 1951, vol. III, p. 48.

⁵ *Dimbovița*, nr. 84, și 85 din 5 și 8 aug. 1859, pp. 341—342, 345; I. G. Valențianu, *Situațiunea*, în *Reforma*, nr. 3 din 13/25 sept. 1859, p. 9.

⁶ *Tribuna Română*, nr. 8 din 7 iunie 1859, p. 2.

sub înfățișarea de mare moșierime, își păstrează intimitatea, dar, în fapt, alte forțe sociale se ridică cu putere luându-i din ce în ce locul. Politicește nu rezistă decît acei mari boieri, care înțeleg să cadă la un compromis cu epoca pe care o trăiau; ceilalți sînt siliți să părăsească arena politică. Acea parte din boierimea mică și mijlocie, prezentă alături de burghezie, încă de la începutul veacului, în lupta împotriva marilor boieri, își are și acum reprezentanții în partida ce militează pentru transformările economico-sociale, dar, în bună parte, aceștia reprezintă poziția lor de clasă, devenind din ce în ce frîne în calea progresului, atunci cînd avîntul schimbărilor le pune în primejdie situația propriei lor clase. Desigur că regula nu este cu totul generală și că există unii dintre reprezentanții acestei clase, cari rămîn consecvenți pe o poziție favorabilă dezvoltării sociale, dar chiar și aceștia reprezintă, totuși, pînă la urmă, interesele claselor exploatare.

În afara boierimei de diferite trepte, transformată în marea proprietate, apar pe scena vieții sociale din ce în ce mai insistent și chiar și pe cea a vieții politice, elemente aparținînd în mod direct burgheziei. La orașe, negustorimea, meseriașii, funcționarii, așa zisa „junime” (în care nu trebuie incluși numai tinerii de tip bonjurist, aflați sub influența modernizatoare a țărilor străine, ci și un număr însemnat de tineri, care-și însușiseră o cultură în țară, în școlile din Principate și în deosebi prin autodidacticism) umplu rîndurile burgheziei. În general, toți aceștia mai joacă încă un rol progresist. În schimb, diferențiați de masă aceasta orășenească, marii negustori și în deosebi marii bancheri își împletesc interesele cu acelea ale fostei mari boierimi, privind cu indiferență, în cel mai bun caz, la lupta ce se dădea pentru lichidarea feudalismului. În lumea satelor, elementele burgheziei sînt reprezentate în deosebi prin arendași. Aceștia nu sînt decît niște noi instrumente ale exploatarei, cari adună bani „cu sînge și cu încărcări... din spinarea sătenilor”, după expresia scriitorului Alexandru Pelimon⁷; totuși, fără îndoială, ei au avut și un rol de ducere înaintea societății, contribuind la grăbirea prăbușirii ordinii feudale. În sfîrșit, în afara claselor exploatare, sînt cei exploatați și în primul rînd marea masă a țăranimii. Deși lupta pentru dominație se dă între reprezentanții claselor suprapuse, țărănimea (ca și masele exploatare de la orașe și în deosebi din București) nu este în afara frământărilor sociale ale epocii. Viața clocotitoare a maselor țărănești și orășenești, care sînt lipsite de o conducere proprie organizată, împletindu-și de aceea acțiunile cu radicalii, rămîne elementul hotărîtor de progres în societatea romînească din jurul anului 1859. Lupta țăranimii și a elementelor lipsite de avere și răpăstuite din orașe, luptă care *totdeauna* tinde să depășească intențiile celor care o canalizează în folosul lor, constituie factorul de bază al evoluției societății din Principate în perioada unirii. Frământările maselor constituie motorul dezvoltării istorice a poporului român în anii înfăptuirii Unirii Țării Romînești și a Moldovei, conținînd încă odată justetea tezei lui Marx și Engels că „istoria oricărei societăți de pînă azi este istoria luptei dintre clase”⁸.

Divanul ad hoc din 1857 puse în față, pentru întîia oară, în a doua jumătate a veacului XIX, diferitele clase ale Țării Romînești, în timpul ședințelor sale putîndu-se auzi pînă și glasul obiditei țărănimii. Peste doi

⁷ Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, Buc. 1859, p. 165

⁸ K. Marx și Fr. Engels, *Manifestul partidului comunist*, Buc., 1949, p. 32.

ani, Adunarea Electivă din 1859 stringe din nou la un loc pe deputații muncitori, dar de data aceasta lipsesc purtătorii de cuvânt ai marilor mase de la orașe și sate, acestea fiind reprezentate doar prin deputații mai mult sau mai puțin sinceri ai laturei de stînga din această Adunare a claselor dominante. Marile mase sînt înlăturate de la o participare directă la rezolvarea problemelor obștești prin dispozițiile reacționare ale legii electorale anexată Convenției de la Paris. Despre ele se va hotărî *fără ele*. Cu toate acestea, amintirea zilelor din ianuarie 1859, ca și surda dar puternica nemulțumire ce se simțea prezentă în sinul maselor, influențează puternic asupra luptelor politice ce se dau încă o bună bucată de vreme numai între clasele dominante. Activitatea Adunării și aceea a guvernelor nu se poate rupe nicio clipă de realitatea socială a țărănimii, care-și cerea pămîntul și a maselor orașenești setoase de o nouă viață.

După îndoită alegere, aparent, bucuria tuturor este egală. Se dau banchete ⁹, Cuza Vodă este primit cu entuziasm la prima sa intrare în București ¹⁰ și Aricescu declamă, evocînd ziua de 24 ianuarie: „Atunci lupul cu oaia pe loc fraternizară. Și sbirul cu martirul atunci se'mbrățișară...” ¹¹. Cîrînd însă, masca este aruncată jos. La începutul lui martie 1859, „Dimbovița” anunță că „agenții coteriilor se aspiră la putere furnică pe calea Parisului” ¹², iar „Romînul” reproduce o corespondență din „Steaua Dunării” în care Bibescu este acuzat, în mod direct, că „lucreză în contra domnului Cuza”, fiind sprijinit de ginerii, rudele și prietenii săi din Adunare ¹³.

Păstrarea vechiului aparat de stat — în deosebi în ceea ce privește pe subcîrmuitori — favorizează oamenii „trecutului”. Prin județe circulă zvonurile cele mai reacționare. La 23 februarie 1859, administratorul de Romanatî, Petre Mănescu, anunță pe Nicolae Golescu, ministrul de Interne, că de cîteva zile se răspîndeau la Caracal „niște zgomote foarte stranii și supărătoare liniștei societății”, el precizînd: „Se zice că o armie turcească are să facă o năvălire pe pămîntul nostru pentru pedepsirea naționalului fapt de la 24 ianuarie, că acea armie are să lovească mai cu seamă pe cei mai ardînți apărători ai cauzei și care au dat naștere unei asemenea frumoase idei și altele”. Administratorul adaugă că „organul unor asemenea triste zgomote sînt mai ales aceia care în toate ocaziile au servit de mașină partidelor reacționare” ¹⁴. Peste cîteva luni, un anume Dumitru Lascăr din Ploești lansează zvonuri similare la Pitești ¹⁵. Aceste uneltiri reacționare sînt favorizate de întîrzierea recunoașterii îndoitei alegeri de către puterile garante, întîrziere pricinuită și de atitudinea net ostilă a Turciei și Austriei, dar și din cauza chestiunii și apoi a războiului din Italia, care concentrase activitatea diplomatică europeană în altă direcție. Activitatea dușmănoasă a conservatorilor și ultraconservatorilor nu ia sfîrșit odată cu recunoașterea alegerii domnitorului Cuza, ci surd ea continuă și în lunile și în anii următori, întreținînd nemulțumirile inerente profundelor schimbări ce aveau loc în toate domeniile și căutînd să discrediteze „noul regim” în ochii maselor. Conservatorii se

⁹ *Naționalul*, nr. 16 din 1 febr. 1859, p. 61; *Romînul*, nr. 14 din 3/15 1859, p. 53

¹⁰ *Naționalul*, nr. 19 din 12 febr. 1859, p. 73; *Anunțatorul Romîn*, nr. 13 din 11 februarie 1859, p. 1; *Dimbovița*, nr. 36 din 11 febr. 1859, pp. 142—143.

¹¹ *Naționalul*, nr. 17 din 5 febr. 1859, p. 67.

¹² *Dimbovița*, nr. 42 din 4 martie 1859, pp. 166—167.

¹³ *Romînul*, supl. la nr. 29 din 10/22 martie 1859, p. 1.

străduiesc ca prin această activitate de subminare să îndepărteze poporul de lupta sa pentru o viață mai bună, căci, fără îndoială, zvonurile și ațițările reacționare aveau în bună măsură și aspectul unei diversiuni.

Evenimentele acestor ani se deslășoară în Principatele Romine în cadrul unor grele împrejurări economice. Continentul european fusese zguduit în 1857 de o puternică criză economică, ale cărei ecouri se mențin și în anii următori pentru aceste regiuni mai periferice ale continentului, iar, pe de altă parte, însăși terminarea conflictului dintre puterile apusene și Rusia (în 1856) provocase dificultăți economice, pe deoparte prin scăderea cererii de cereale românești în Apus, iar, pe de altă, prin revenirea masivă pe piața mondială a grâului rusesc. Grâul însemna în acea vreme pentru Principate pînghia principală a economiei și bunăstării lor. În primul an de existență a noului stat — care datorită prevederilor Convenției nu reprezenta un tot coerent și pe deplin organizat — Moldova și Țara Românească se găsesc în plină criză comercială. „Gazeta Transilvaniei” semnală faptul că arendașii munteni și moldoveni aveau hambarele pline de grîne pe care nu aveau unde să le desfacă¹⁴. La aceasta se adăuga scăderea prețurilor cerealelor, cerute mult mai puțin pe piața străină, căci „fenomenul cel mai general și mai izbitor al crizelor comerciale este scăderea subită, generală a prețurilor mărfurilor, care urmează după o urcare generală de lungă durată a acestora”¹⁵. Din această greutate de desfiacere a produselor solului și din scăderea prețurilor decurgea un alt aspect al grelei situații economice din Principate, așa numita — de contemporani — „criză arendașească”. În timpul războiului dintre 1853 și 1856, necesitățile de cereale ale puterilor apusene provocaseră o puternică urcare a prețurilor și asiguraseră o desfiacere lesnicioasă a acestor produse. După încetarea ostilităților, cererea diminuează, prețurile scad și arendașii, care se angajaseră să plătească arenze proporționale cu cîștigurile realizate în timpul războiului se găsesc în situația de a nu mai putea face față la plata cîștigurilor.

Întreaga economie a Principatelor Romine fiind strîns legată de producția și desfiacerea grînelor, paralizia economică îmbracă aspecte generale, ei adăugîndu-i-se — ca un corolar natural — și o puternică criză monetară. Karl Marx arată că acest fel de criză apare atunci cînd moneta trece „de la forma doar ideală a monetei de calcul, la cea de numerar” și cînd „ea nu mai poate fi înlocuită cu mărfuri de rînd”, „valoarea de întrebuintare” a acestora devenind „fără valoare”. „Și iată acum, scrie sugestiv Marx, răsună pe piața mondială strigătul: Numai banii sînt mări! Așa cum cerbul muge după apa rece, tot așa sufletul burghezului muge după bani, singura avuție...”¹⁶. Altă dată, tot Marx descrie acest moment de criză monetară, arătînd că în momentele de criză „banii apar din nou subit nu ca mijlocitori ai circulației, ci ca singură formă adevărată a valorii de schimb, ca unica avuție”. „Summum bonum, arată el, după care se aleargă în asemenea momente ca după singura avuție, sînt banii, banii peșin și toate celelalte mărfuri, toamai pentru că sînt valori

¹⁴ *Arh. Stat. Buc., Min. Int. T. Rom., Div. Adm., Dos. nr. 2490/1859, f. 36.*

¹⁵ *Arh. Stat. Buc., Min. Int. T. Rom., Div. Adm., Dos. nr. 2497/1859, f. 102—104.*

¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 26 din 8 iunie 1859, pp. 103—104.

¹⁷ Karl Marx, *Contribuțiuni la critica economiei politice*, ed. P.M.R., Buc. 1954, p. 199.

¹⁸ Karl Marx, *Capitalul*, ed. II, P.M.R., Buc. 1948, vol. I, p. 152.

de întrebuințare, apar pe lângă bani ca ceva inutil, ca niște fleacuri, jucării, sau, cum spune doctorul nostru Martin Luther, simple găteți sau ghițuială”¹⁹. Aceasta era situația și în Moldova și Țara Românească în primii ani de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza. Foată ceva mai sus amintită arată în vara anului 1859 că „visteriile Principatelor sînt lipsite și despoiate ca niciodată de la anul 1829 încoace”²⁰. Situația economică preocupa pe contemporani; pentru economistul Dionisie Pop Marțian cauzele crizei urmau să fie căutate în slăbirea legăturilor cu comerțanții străini, în anarhia din administrația economică, în oriza agricolă și mai ales în faptul complicării comerțului, ajuns incompatibil cu „primitivitatea” nivelului comercial din Principate²¹. Lipsa de numerar — criza monetară — apare și ea printre preocupările publiciștilor vremii. „Chestiunea numerariului, scrie unul dintre aceștia, în ultimele zile ale anului 1858, este singura chestiune ce ne preocupă. Transacțiunile se fac cu mîre anevoință și am ajunsă să nu mai vedea decît hîrtie și iar hîrtie, care trece din mînă în mînă ca un metal... Criza crește, temerile se adaugă, creditele se limitează...”²².

„Noul regim” este primit cu satisfacție de cei în primul rînd loviți de aceste grele împrejurări economice, aceștia nădăjduind că prin sprijinul noilor guvernanți situația se va îmbunătăți, dar speranțele lor nu sînt împlinite în măsura așteptărilor și lucrul produce nemulțumiri, mai ales cînd concomitent se adaugă noi obligații fiscale legate de însuși procesul de transformare social-economică capitalistă a țării și care nu sînt însoțite de înlesnirile pe care mințile simple le doreau mai grabnice decît se puteau ele efectiv realiza, îndeosebi deoarece clasele dominante slujeau în primul rînd propriului lor interes. „Comerțanții văzură, scrie ziaristul Busuioceanu, în loc de stabilitatea ce o așteptau, tocmai din contra dezordinea și nesiguranța, care omori creditul, care ruină comerțul, care aruncă pe ulițe muritori de foame oameni milionști citeva zile mai nainte, în loc de ușurare a comerțului se pomeniră cu dări neașteptate”²³. În primăvara anului 1860 administrația de Dolj raporta: „Comerțul nu prosperă, este-n amorțire”²⁴. Această grea situație economică constituie unul din aspectele cele mai caracteristice ale procesului de creare a statului român burgez în primii ani după 24 ianuarie.

Care erau forțele politice care stăteau față în față în această perioadă? Deoparte erau radicalii, de cealaltă conservatorii, iar la centru moderații. Cei dinții erau purătorii de cuvînt ai maselor, care încă îi urmau. Următorii stăpîneau o puternică bază materială și erau stăpîni ai Adunărilor. Legea electorală a Convenției, prin caracterul ei restrîns, conținea în sine absurditatea de a lăsa în grija privilegiaților, desființarea privilegiilor! Citeva mii de oameni hotărau în ambele țări soarta evoluției lor politice, iar „cinci milioane de țărani nu aveau nimic a păstra și a apăra”²⁵. Conservatorii priveau cu ură orice încercare de modificare a sistemului electoral, căci, pe drept cuvînt, „în chestiunea electorală, era:

¹⁹ Idem, *Contribuțiuni la critica economiei politice*, ed. P.M.R., Buc. 1954, p. 155.

²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 26 din 8 iunie 1859, pp. 103—104.

²¹ *Dimbovița*, nr. 42 și 43 din 4 și 7 martie 1859, pp. 167—168, 172.

²² G. In. Petrescu, *Situațiune 1*, în *Naționalul*, nr. 5 din 21 decembrie 1858, p. 18.

²³ *Secolul*, nr. 56 din 24 noiembrie 1860, p. 222.

²⁴ Arh. St., Min. Int. T. R., Div. Adm., nr. 2600/1860, f. 109.

²⁵ D. Bolintineanu, op. cit., vol. I, p. 67.

în joc nu numai dominația politică imediată a boierimii moldo-valahe, ci și întregul ei viitor economic”²⁶. Însușit, cel de al treilea element politic îl reprezentau moderații.

Conservatorii căutau să se prezinte drept doritorii unui progres lent, deoarece, după cum observă C. A. Rosetti, „nici chiar șefii regimului trecut nu mai cutează să-l susție pe față, atât este [acesta] de scăzut, de căzut și de ucis”²⁷. Aceasta nu-i împiedica să unească în umbră și să agite chiar pe față ideea printrului străin, nu atât pentru idee în sine, cât pentru a ușura răsturnarea stării noi de lucruri, instaurată la 24 ianuarie 1859. Teamă de mase și de radicali, pe care ei îi numeau de multe ori socialiști, era o principală caracteristică a acestor partizani ai trecutului, cum îi numeau contemporanii.

În fața acestui „bătrîn girbov numit trecut”²⁸, se ridicau liberalii și în deosebi radicalii, latura lor de extremă stângă. Valentinianu socotea în iulie 1859 că „progresiști sînt toți oamenii aceia care iubesc în toată sinceritatea și puterea convingiunilor înaintarea și prosperitatea patriei și a omenirii” și că ei „compun... majoritatea națiunii: jumimea, oamenii de profesii libere, bunghezia și poporul luminat...”²⁹. Iar Bolliac scrie și el, cam în aceeași vreme, între altele, următoarele, în legătură cu programul și dorințele radicalilor: „... Voim să avem libertatea a ne aduna unde vom voi, citiți vom voi și pentru ce vom voi, a discuta în public cit vom voi și orice vom voi și a comunica părerile noastre prin presă celor cari nu au fost față. Voim... să sfărîmăm clasele privilegiate, întemeiate pe minciuna calității de naștere și să clasăm individul în erarhia socială adevăratei sale valoare. Voim ca pe lingă proprietatea numai materială de moșii și de case, ce am avut pînă acum, să ne desrobim și proprietatea înțelegătoare, industria și proprietatea morală, *cugetarea*... Voim să liberăm și moșile noastre de clăcași și de intervenții zapciști...”³⁰. Emanoil Chinezu, care mai tirziu se desparte de liberali, manifestîndu-se drept un partizan al unui liberalism moral și religios, condamnă pe foștii săi amici pentru faptul, scrie el, că „nu știură opune principiile morale în contra forței și a violenței” și că „ei opuseră forța și violența poporului și a claselor inferioare, pe care le iritară, le ațitară și le exaltară prin presă și discursurile lor, prin manierele și manoperile lor imorale”³¹. Chinezu dă ca prim exemplu al acestor metode, pe care le atribuie lui Rosetti și Brătianu, primirea domnitorului Cuza în București, la începutul anului 1859, cînd fruntași radicali amintiți apelează la „poporul din clasele inferioare, de talbaci și alți meseriași din București și de prin prejur, cu care începuseră deja a turbura societatea”³².

Această conducere a maselor și agitare a lor era principala armă a radicalilor, cu toate acestea ei nu trebuiesc considerați dincolo de limitele pe care li le dădea însăși poziția lor de clasă. Astfel, vedem pe Bolliac susținînd că oamenii de la 1848, prin care înțelege pe radicalii din 1859,

²⁶ T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România...*, (trad. rom.), Buc. 1944, p. 368.

²⁷ C. A. Rosetti, *Trecut și viitor*, în *Romînul*, nr. 3 din 8/20 ian. 1859, pp. 10—11.

²⁸ Ibidem.

²⁹ I. G. Valentinianu, *O politică de cabinet*, Ibid., nr. 82 din 11/23 iulie 1859. p. 329.

³⁰ Cezar Bolliac, *Libertatea presei*, Ibid., nr. 69 din 11/23 iunie 1859, p. 274.

³¹ Em. Chinezu, op. cit., p. 290.

³² Ibid., p. 313.

nu erau nici roșii, nici republicani, nici socialiști și nici comuniști³³, iar altădată, tot el se arată un vajnic apărător al proprietății, care, după el, „este baza și durata familiei, este constituirea societății, este ideea primară de patrie“³⁴. Totuși, radicalii constituiau în acel moment un element de progres în structura socială a Principatelor, ei luptând pentru lichidarea puternicelor elemente feudale. Mai tirziu, prin alianța lor cu reprezentanți ai conservatorilor, ei vor trăda această poziție și se va ajunge la regimul burghezo-moșieresc. În 1859, ei sînt însă hotărîți luptători pentru instaurarea noii orînduiri. Rosetti scrie doar că oamenii „vechi“ nu trebuie folosiți în anumite posturi (de pildă cele de administratori), unde sînt necesari „oameni cu totul noi“, deoarece „sînt idei care nu încap, nu pot încăpea în mulți din cei vechi“³⁵; iar Bolliac declară următoarele acestor partizani ai trecutului, pe care-i numește „oameni fosili“ și „privilegiați bălsămiți“: „Unirea este cu neputință între noi și între voi, pentru că legile naturii se opun, pentrucă viața nu mai intră unde a intrat moartea... Transformați-vă și veți putea trăi între noi. Contopiți-vă în societate, desertînd clasele voastre și societatea vă va clasa pe toți ciți veți fi de clasat, dînd fiecăruia după valoarea lui interioară, după capacitatea și voința sa de a servi patria cu onoare“³⁶.

Radicalii acestei perioade, adică în anii premergători încheierii coaliției monstruoase, pot fi asemuiți cu partidul Muntelui din timpul Republicii a II-a franceze. Desigur că stadiul de evoluție a Principatelor față de Franța dădea o altă componentă socială acestei formații politice, dar, în afară de aceasta, poziția social-politică a radicalilor romîni din jurul anului 1859 și aceea a partidului micii burghezii franceze democratice din jurul anului 1849 prezintă nenumărate trăsături comune. Marx arată, de pildă, că interesele materiale ale partidului Muntelui „cereau instituțiuni democratice“ în Franța anilor 1848—1849³⁷; ori același lucru se poate spune despre radicalii din Țara Românească, cari luptă pentru progresul so ial în anii din jurul lui 1859. Marx însă a dezvoltat cu măiestrie și aspectele negative ale partizanilor lui Ledru-Rollin. El a arătat că „exteriorizarea energiei revoluționare“ a partidului Muntelui „se mărginea la ieșiri parlamentare, la depunerea de acte de acuzare, amenințări, ton ridicat, discursuri tunătoare și extremiste, care rămîneau simple vorbe“³⁸. Tot Marx subliniază faptul că scopul de căpetenie al partidului Muntelui era acela „de a înfrînge puterea burgheziei, fără a deslănțui proletariatul sau a-l lăsa să apară altfel decît în perspectivă“³⁹. Aceste teze se potrivesc și radicalilor muntelui din perioada Unirii, care, ca și partidul Muntelui prin 1849, reușesc să antreneze masele în jurul lor și în folosul scopurilor lor, limitate la interesele lor de clasă. „Rominul“, „Reforma“ sau „Independența“ militează pentru progresul social, împotriva rînduelilor feudale, pentru drepturi și libertăți democratice. Radicalii luptă pentru sfărîmarea cadrului îngust al relațiilor feudalo-clăcășești, ei reprezentînd forțe poli-

³³ Cezar Bolliac, *Explicarea citorva vorbe*, în *Rominul*, nr. 29 din 10/22 martie 1859, pp. 114—115.

³⁴ Idem, *Partidul Național*, Ibid., nr. 18 din 12/24 febr. 1859, p. 71.

³⁵ Ibid., nr. 32 din 17/29 martie 1859, p. 126, col. I.

³⁶ Cezar Bolliac, *Libertatea Presei*, Ibid., nr. 70 din 13/25 iunie 1859, p. 278.

³⁷ K. Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, ed. P.M.R., Buc., 1948, p.119.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, p. 126.

tică organizată a noii orînduiri capitaliste. În același timp însă, ca și partidul Muntelui din Franța, ei caută să frineze avîntul maselor, atunci cînd se tem că însăși interesele lor proprii de exploatare vor fi lezate, ceea ce, de altfel, nu reușesc întotdeauna, masele depășindu-le deseori intențiile mărginite. Pe de altă parte, ei caută să canalizeze avîntul revoluționar al celor exploatați, căutînd să dilueze dorința de dreptate socială, s-o limiteze doar la lupta împotriva foștilor boieri (și aceasta nedusă pînă la capăt) și să amestece pe cît posibil elementele sociale ale luptei revoluționare a maselor cu problema realizării aspirațiilor naționale, de care de altfel erau și în realitate acestea strîns legate. Cît de asemănători sînt radicalii munteni și micii burghezi ai lui Ledru-Rollin în frazeologia lor parlamentară-gazetărească, în „amenințări, ton ridicat, discursuri tunătoare și extreme *care rămîneau simple vorbe*“ ! Cu toate acestea, acest „partid al Muntelui“ muntean rămîne singurul element politic organizat și dinamic, conducător al maselor, pînă la încheierea coaliției monstruoase.

Înslășit, între conservatori și radicali, se găseau moderații, forța politică pe care se sprijină domnitorul Cuza și din care-și recrutează cei mai apropiați sfetnici. Radicalii afirmau că existența moderaților nu era întru nimic justificată, ei fiind „cu totul de prisos... , fiind excesul nicăierea“⁴⁰ și că de altfel, „la noi nu sînt adevărați moderați, ci le putem zice mai bine conservatori“⁴¹. Valentineanu susține că moderații sînt „liberalii cei falși“ sau „niște maimuțoi moderni, care îlatînd toate partidele, nu fac alt decît a servi interesele lor proprii“⁴²; Bolliac afirmă că acești moderați „fac mai mult rău progresului decît chiar retrograzii“⁴³; iar Aricescu declară că ei erau „niște lilieci politici, oameni neconsecvenți, care inspiră tuturor neîncredere și antipatie, fiindcă sînt de toate fără a fi nimic, fiindcă cu vorba sînt albi și cu fapta negri, fiindcă sînt de toate nuanțele, fără a fi de nicio culoare pronunțată“⁴⁴. Gr. Serurie scrie tot în această vreme poezia „Minciuna și adevărul“, în care vorbește, între altele, de „împelîțata moderațiune“⁴⁵. Totuși, oficiosul din 1859 al acestei partide, „Curierul Principatelor Unite“, căuta să demonstreze că oamenii trecutului nu pot fi folosiți și că cei ai progresului „devin cu totul imposibili“⁴⁶. Răspunzînd parcă acestor afirmații, Bolliac îi acuză pe moderați în „Romînul“ că „cer progresul de rușine numai, fără să-l dorească; strigă în contra abuzurilor și le mențin în puterea lor; se plîng de arbitrarie și-l comit neîncetat; se fac că cer lumina și o sting pe unde se ivește“ și că „libertatea în gura lor este egida care le ascunde despotismul“⁴⁷. De fapt, acești moderați erau într-adevăr niște conservatori cu unele tendințe de progres și cu dorința de a găsi un compromis între trecut, pe care-l regretau în multe privințe și între prezentul Convenției, pe care-l admiteau în unele privințe. Din punct de vedere social, ei reprezentau partea din moșierime cu idei

⁴⁰ C. Bolliac, *Moderații*, în *Romînul*, nr. 37 din 28 martie/9 aprilie 1859, pp. 146—147.

⁴¹ X., *Ministerul*, în *Dimbovița*, nr. 100 din 30 sept. 1859, p. 403.

⁴² I. G. Valentineanu, *O politică de cabinet*, în *Romînul*, nr. 82 din 11/23 iulie 1859, p. 329.

⁴³ Cezar Bolliac, *Moderații*, Ibid., nr. 37 din 28 martie/9 apr. 1859, pp. 146—147.

⁴⁴ C. D. Aricescu, *Moderații și retrograzii*, Ibid., nr. 103 din 29 august/10 sept. 1859, p. 394.

⁴⁵ Ibid., nr. 86 din 21 iulie/2 august 1859, p. 345.

⁴⁶ *Curierul Principatelor Unite* nr. 6 din 28 mai 1859, p. 1.

⁴⁷ Cezar Bolliac, *Libertatea presei*, în *Romînul*, nr. 68 din 9/21 iunie 1859, p. 270.

ceva mai avansate, care-și dădea seama de imposibilitatea revenirii la vechiul regim, dar care totuși era ostilă instaurării unei forme de stat parlamentar burghez.

Arbitrul forțelor politice, care se ciocnesc în primii ani de existență a Principatelor Unite, este domnitorul Cuza. Poziția de clasă a acestuia, ca exponent al unei categorii a moșierimii doritoare de progres, dar de progres „moderat”, se oglindește în politica internă a întregii sale domnii. În toți anii stăpînirii sale, Cuza se sprijină pe moșierimea liberală, a cărei desființare — la și a întregii moșierimi — nu o dorește; din această pricină politica sa duce la o trecere incompletă la relațiile capitaliste și în același timp, grație acestei politici, moșierii păstrează o mare forță economică, chiar după reforma din 1864. La această se adaugă și tendința pe care o avea Cuza spre o domnie personală, autoritară. Valentinianu observă că domnitorul, „care nu iubia extremele, tindea de la începutul domniei sale, la un partid al său propriu, la o camarilă”⁴⁸. Bolintineanu arată și el că domnitorul „voi a-și crea o nouă partidă, al cărei cap, să fie el”, dar că „din nefericire alese o ceată de oameni fără principii, fără patriotism, fără simțămîntul libertății, ceată de mercenari cari, după căderea sa, fuseră cei mai aprigi inamici ai săi”⁴⁹. Însfîșit, Chinezu susține că domnitorul ajunsese să se creadă „un principiu, nu principalul magistrat al statului”⁵⁰. În consecință, se poate afirma că alesului de la 24 ianuarie îi revine în bună măsură răspunderea desfășurării evenimentelor anilor ce urmează îndoitei alegeri, desfășurare care ar fi putut îmbrăca aspecte cu mult mai apropiate de progres, dacă domnitorul s-ar fi bizuit pe elementele bune mai de sînga ale claselor dominante și nu și-ar fi sprijinit domnia pe elementele așa-numite moderate.

După alegerea de la 24 ianuarie, cîrmele puterii sînt încredințate unui guvern de fuziune Filipescu-Golescu, care nu are o lungă dăinuire și căruia îi urmează, la 25 martie 1859 c.v., cabinetul format de C. A. Crețulescu, dominat de Nic. Crețulescu — unul din bărbații politici moderați ai vremii. Sub acest guvern se încearcă, fără succes, realizarea împrumutului intern de 8 milioane, se supune Comisiei Centrale legea întîinderii recrutării la toate clasele sociale; se desființează Eforia Drumurilor, creîndu-se Direcția Lucrărilor Publice; se creează oficiul de statistică, condus de Dionisie Pop Marțian; se duce o politică demnă față de Austria, interzicîndu-se, între altele, căprărilor consulatului austriac de a intra armați în pretoriile tribunalelor și se somează egumenii greci de a da o treime din veniturile mănăstirilor închinată pentru nevoile statului; se decretează generalizarea contribuției personale și se numesc direct subadministrații, fără respectarea vechii legiuri⁵¹. Aparent, guvernul Crețulescu slujește ideilor noi, dar, în fapt, acest minister n-are de cele mai multe ori energia de a da un conținut real măsurilor pe care le adoptă și el nu este în stare nici să ducă pînă la capăt măsurile menite de a da viață noului stat. Realizările, sau mai de grabă proiectele cu tendințe de progres, sînt coroborate cu o politică internă de tendințe autoritare și abu-

⁴⁸ I. G. Valentinianu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza Vodă, 1859, 1866, 1873*, Buc. 1898, p. 13.

⁴⁹ Dim. Bolintineanu, op. cit., vol. I, p. 58.

⁵⁰ Em. Chinezu, op. cit., p. 319.

zive și în același timp cu o politică dușmănoasă față de elementele politice cele mai avansate politicește ale vremii. În urma așa numitului „incident din sala Bossel” — despre care m-am ocupat în detaliu într-o comunicare ținută în anul 1952, în cadrul Institutului de Istorie — guvernul Crețulescu este silit să-și cedeze locul unui alt guvern de o factură politică apropiată, pe care-l conduce Ioan Ghica. Lucrul acesta se petrece în primele zile ale lunii octombrie 1859.

Noul guvern urmează, în general, aceeași linie ca și cel condus de Nic. Crețulescu. Menține ordonanța asupra presei, ca și interzicerea adunărilor publice, deși în același timp, hotărăște readucerea în țară a osemintelor lui Nic. Bălcescu și I. Voinescu, situație cam echivocă, care face „Reforma” să previe „umbrele” celor doi revoluționari să intre pe rînd în țară, „căci adunările sînt poprite”!⁵² Cabinetul Ghica — ca și celelalte guverne de factură moderată ale domniei lui Cuza — are și o activitate pozitivă, în direcția construirii statului modern român. Ioan Ghica dă o circulară încă din primele zile ale guvernării sale cerînd rezolvarea neîntîrziată a lucrărilor, respectul Convenției și a legilor și nepărtinire în aplicarea lor; pe de altă parte, desigur reprezentînd poziția sa de clasă, aparent împăciuitoare, cere înfrățirea tuturor și respectul obligațiilor reciproce atât de către proprietari, cit și de către țărani⁵³. Mai tirziu ceva, Ghica cere administratorilor să apere pe locuitori de pretențiile moșierilor și arendașilor, care voiau să-i silească să le lucreze peste „legiunile pogoane”⁵⁴. Crearea statului major unic al armatelor Principatelor⁵⁵ și hotărîrea unificării vămilor Moldovei și Țării Românești și a administrării lor în comun⁵⁶, constituie alte două măsuri cu un caracter de progres, pe linia construirii noului stat român, ale guvernului Ioan Ghica. În același timp însă, ministerul Ghica continuă linia lui Nicolae Crețulescu — pe care curînd îl și numește în funcția de președinte al Înaltei Curți — continuînd urmărirea celor implicați în așa numitul incident din sala Bossel. Opinia publică pare a condamna această poziție a guvernului, lucru dovedit prin alegerea noilor membri ai municipalității orașului București din rîndurile opoziților guvernului și mai ales prin achitarea acuzațiilor în chestiunea Bossel de către Curțile Unite în ziua de 20 noiembrie. La 6 decembrie Adunarea este dizolvată, hotărîndu-se noi alegeri, dar și acum, din nou, dizolvarea nu este pe placul elementelor celor mai de stînga ale lumii politice a vremii, care cereau respectarea uzanțelor parlamentare și pretindeau o dizolvare *motivată*, deși erau principial de acord cu o desființare a Adunării dominată de conservatori. Noua Adunare — cum era și de așteptat — nu este decît o replică a celei dizolvate, lucru firesc, legea electorală neschimbîndu-se. După o încercare întreprinsă de radicali de a se apropia de guvern, sugerîndu-i să

⁵¹ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. 3-a. Buc. 1930, vol. XIII, p. 40, 56, 59, 61; Nicolae Crețulescu, *Activitatea în serviciul țării* (după însemnările lui Sadi Ionescu), exemplar litografiat, p. 6—8; *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 119 din 2 oct. 1859, p. 473.

⁵² Apud *Stăcoș Dunării, Zîmbriul și Vulturul* nr. 237 din 1859, p. 3; *Diverse* și nr. 238 din 1859, p. 3: Erata.

⁵³ Circulară din 17 oct. 1859, *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 128 din 19 oct. 1859, pp. 511—512.

⁵⁴ Circulară din 29 oct. 1859. Ibid., nr. 133 din 30 oct. 1859, p. 529 (greșit: 559).

⁵⁵ Ibid., nr. 146 din 4 dec. 1859, p. 581.

⁵⁶ Ibid., nr. 159 din 31 dec. 1859, pp. 633—634.

urmeze in Principate o politica similară cu cea dusă de Cavour in Italia, încercare lipsită de succes, se produce o alianță tactică *de moment* între cele două extreme ale Adunării, care are drept rezultat votarea unei moțiuni de blam și căderea ministerului.

După căderea cabinetului Ghica, cîrma puterii este încredințată unui guvern radical condus de Nicolae Golescu, dar în scurtă vreme — după vreo 40 de zile — acest minister își dă demisia, dînd locul său unei alte formații ministeriale — guvernului moderat condus de Manole Costache Epureanu (acesta căzuse de la putere în Moldova cu cîteva luni mai înainte). Noul cabinet își prezintă de la începutul guvernării sale profesia de credință, declarînd că programul său de guvernare „se rezumă într-un singur cuvînt: Convenția”⁵⁷. Se pare că numirea acestui guvern este „în deoște bine primită”⁵⁸, dar, cu toate acestea, foarte curînd, ministerul începe să întîmpine greutăți din partea celor două extreme ale Adunării, lucru care se mai repetase și care se va mai repeta cu toate guvernele moderate ale domniei lui Cuza Vodă. Tot în timpul guvernării lui Epureanu, se produc cele mai însemnate tulburări de mase orășenești din timpul domniei lui Cuza Vodă.

Ministerul Epureanu, deși cronologic urmaș al guvernului lui Nicolae Golescu, trebuie considerat ca succesor real al politicii formației ministeriale conduse de Ioan Ghica, care dirijase treburile publice pînă la 26 mai 1860 și care elaborase o serie de proiecte în deosebi de natură financiară, pe care le lăsase moștenire guvernelor următoare. Cabinetul Epureanu prezintă aceste legi Adunării în cursul lunii septembrie 1860, respectînd aproape întru totul proiectele întocmite inițial de Ghica. Între acestea se numărau: legea patentelor, legea taxelor de timbru, legea dării asupra proprietății de mînă moartă, legea asupra dării pentru șosele și poduri, etc. Tot Epureanu vine în Adunare cu legea impozitului funciar. Acest ultim impozit, care lovea direct în interesele majorității din Adunare, produsese și produce discuții furtunoase. Profitînd de necesitățile financiare ale guvernului, Barbu Catargiu căutase să obțină o lege rurală avantajoasă moșierimii și el declarase că „proprietarii nu se dau în lături de la contribuții, dar înainte d-a le zice să plătească, ei răspund: mai întîi asigură-se proprietatea...”⁵⁹! Constrînși, de însăși prevederile Convenției, să admită noul impozit, deputații conservatori reușesc totuși să-i diminueze cuantumul.

Guvernul Epureanu supune aprobării Adunării proiectul de lege asupra patentelor, pe care-l elaborase în mod inițial cabinetul Ioan Ghica⁶⁰. Patentele se plăteau de comercianți și „industriasi” încă din timpul Regulamentului Organic, dar cotele de impunere erau mai mici decît cele impuse prin noul proiect de lege, iar, pe de altă parte, plata acestui impozit nu se făcea într-un mod prea regulat⁶¹. Proiectul legii asupra pa-

⁵⁷ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 167 din 15 iulie 1860, p. 781.

⁵⁸ Hory către Thouvenel, 27 iulie 1860. T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Buc. 1944, p. 324.

⁵⁹ Ședința din 18 iulie 1860 a Adunării. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 192 din 12 aug. 1860, p. 883.

⁶⁰ Ibid. supl. la nr. 91 din 18 aprilie 1860, p. 381—382 (Expunerea de motive și proiectul de lege al patentelor).

⁶¹ Vezi, de exemplu, circulara Ministerului de Finanțe publicată în *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 197 din 18 august 1860, pp. 907—908.

tentelor se discută în ședința Adunării din 5 septembrie 1860⁶², iar la 7 septembrie se votează în total⁶³. Patentele se refereau la cei care, „fără osebite de poziție socială, de sex, sau de naționalitate”, se ocupau de comerț și industrie, sau care practicau vreo profesie. Patentarii se împărțeau în 5 clase, iar fiecare clasă se împărțea la rândul ei în 3 categorii, „după populația locului” și după „întinderea operațiunilor”. Clasificarea celor supuși la patente se făcea pe baza unor tablouri de profesioniști anexeate legii patentelor și această operație, după cum s-a dovedit, a dat naștere la multe abuzuri, din cauza nepreciziei legii. Prefecții și funcționarii lor subalterni sînt însărcinați cu prezidarea comitetelor de clasificare, compuse din staroștii de negustori și de meseriași, precum și din oțiva negustori „din diferite trepte”⁶⁴.

Noua lege a patentelor lovește pături largi și încredințarea alcătuirii clasificării în deosebi autorităților și staroștilor de meseriași și negustori constituie un nou prilej de năpăsturi împotriva mulțimii micilor meseriași și negustori. Într-un interesant articol cu privire la problema acestor patente, Ion Ionescu de la Brad arată, în foaia sa „Țeranul Român”, că meseriași și comercianții fuseseră supuși, pe deoparte, la plata capitației, iar, pe de altă, la plata patentei, impozit „sporit peste toată măsura”. El precizează că sub regimul regulamentar „aceste patente erau un impozit cît se poate de moderat” și susține că prin noua legiuire a guvernului Epureanu obligația contribuabililor fusese extinsă „pînă la exagerațiunea cea mai extremă”. „Nu s-a văzut în lumea întreagă, adaugă Ion Ionescu de la Brad, o sporire de patente mai mare și mai bruscă decît aceea făcută de niște miniștri, care se cred a fi moderați și care în așezarea noilor patente au trecut peste toată moderațiunea, cu toate că asta este mai cu osebite recomandată în cadrul noilor impozite”. Însă, în sfîrșit, el arată că „viciul principal al legii patentelor este unul și același cu acel din capitație, este nedreptatea care apasă pre sărac mai mult decît pre bogat” și că „în patente, ca și în capitație, cu cît vor fi patentarii mai săraci și mai nevoiași, cu atîta vor plăti mai mult decît cei bogați patentari, căci mai greu va fi totdeauna unui papugiu a plăti 100 de lei, decît unui bancher ca Hilel, de exemplu, 1.000, ba chiar și 10.000 de lei”⁶⁵. De altfel, în primele luni ale anului 1860, un organ de presă, deși partizan al guvernului Epureanu, va socoti legea patentelor ca „vițioasă”, din toate punctele de vedere și asupritoare”⁶⁶. Moșierimea, stăpînă pe Adunare, mărise fără ezitări obligațiile negustorimii și ale meseriașilor, mulțumindu-se să-și diminueze propriile sale îndatoriri fiscale (impozitul funciar); iar în ceea ce privește guvernul moderat, care prezentase legea și acesta reprezenta în bună măsură interesele moșierimii și de aceea îi fusese cu mult mai comod să sporească îndatoririle meseriașilor și negustorilor față de fisc, decît cele ale proprietății funciare. Ion Ionescu

⁶² Ibid., nr. 232 din 29 sept. 1860, p. 1045.

⁶³ Ibid. nr. 236 din 4 oct. 1860, p. 1062. Proiectul votat, în nr. 230 din 27 sept. 1860, p. 1038 și nr. 231 din 28 sept. 1860, pp. 1041—1042.

⁶⁴ Instrucțiunea Ministerului de Finanțe către prefecți. Ibid. nr. 249 din 20 oct. 1860, pp. 1214—1215.

⁶⁵ *Patentele*, în *Țeranul Român*, nr. 9 din 7 ian. 1862. În urma acestui articol i se intențuează autorului un proces de presă. (Vezi *Gazeta Tribunaletor*, nr. 67 din 7 iulie 1862, pp. 551—554).

⁶⁶ S. Scurtu, *Cum trebuie formată camera viitoare*, în *Proprietarul Român*, nr. 18 din 9 martie 1861, p. 70.

de la Brad a calculat în articolul său, amintit mai sus, că față de greutatea legiurii patentelor, impozitul funciar ar fi trebuit să fie ridicat la 7 %, adică dublul sumei ce se pretinsese proprietarilor de moșii!

Spre sfârșitul anului 1860, în Țara Românească nemulțumirile erau mari. *Nichipercea*, foaia satirică a lui Orășanu, zugrăvește situația, arătând cu ironie că în timp ce guvernul făcuse bănci, șosele și căi ferate, cetățenii nu voiau să plătească „o bagatelă, precum: patentă, bir, vamă, acciz, timbru, impozite financiare, pavagiu, strejuire...”⁶⁷ și publicând o caricatură a unui om căruia i se scotea cămașa de către agenții guvernului, declarându-i-se: „Încă acest mic sacrificiu pentru patrie deocamdată, până vor mai veni și alte impozite”. Pe de altă parte, la sate, în multe părți, țărani duceau lipsă de bucate⁶⁸. Greaua situație a claselor de jos, pe spinarea și din exploatarea cărora se clădea noul stat național burghez, este oglindită în versuri anonime înserate de C. D. Aricescu într-o oulegere a sa: „... De cînd Cuza a venit, / Vinu'n țară s-a suit, / Sulimanul s-a scumpit, / Ciocoi noi au răsărit, / Tălharii s-au înmulțit, / Sărăcia s-a lătit...”⁶⁹. Este posibil însă ca aceste versuri să se datoreze și propagandei reacționare ostile noii stări de lucruri.

Încă din primăvară, situația din centrele urbane ale țării arată, pe deoparte, nemulțumirea publică și pe de alta, îngrijorarea guvernanților. În februarie 1860, la Țingoviște, în urma încercării arestării unui fost scriitor, „s-au pomenit polițaiul înconjurat de mai mult norod”, care, condus de un Iancu Pleșoiianu și de un Alecu Cojocaru, smulge din mina jandarmilor pe cel arestat, „roștind, mai cu seamă Cojocarul, expresii necuviincioase că el nu vrea să știe de guverna”⁷⁰. La Pitești, la începutul lui aprilie, ziaristul Valentineanu arată în cazinul lui Mih. Chiu-chiurnea „o bancnotă litografiată de un franc, fără dată, pe care se vede în centru: „Subscription révolutionnaire”, iar sub dinsele numele: Bandiera, Batiani, Blum”⁷¹. Exhibarea bancnotei nu este interpretată de unii ca o „curiozitate”, ci „în simț de subscriere revoluționară”. De aci, o anchetă grabnică, depeșe trimise la București, îngrijorare în cercurile guvernamentale și, deși pînă la urmă prefectul Orbescu conchide că totul este „doar o exagerație a unora ce au rău înțeles poate”, Ministerul de Interne trimite bancnota și toată corespondența la Ministerul de Justiție ca acesta să dea „cursul otărit de lege”⁷². În aceeași lună, de altfel, apar pe ziduri la București, afișe „foarte amenințătoare” la adresa lui

⁶⁷ *Nichipercea*, nr. 44 din 22 noembr. 1860, p. 339.

⁶⁸ *Arh. St., Min. Int., Jurn. mesii 2-a din secția II pe anul 1860, vol. II, sub n-rele de înregistrare: 3583 (Cotmana-Argeș), 3596 (Sulești-Vâlcea), 3619 (Lupșa-Mehedinți), 3640 (mai multe sate din Dolj), 3714 (mai multe sate din Ilfov), 3789 (mai multe sate din Vâlcea) etc.*

⁶⁹ C. D. Aricescu, *Satire politice care au circulat în public...*, Buc., 1884, pp. 54—55.

⁷⁰ Raport al administratorului Piersiceanu către Ministerul de Interne, februarie 1860. *Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm., nr. 2600/1860, f. 44.*

⁷¹ Este vorba de frații Attilio și Emilio Bandiera — morți eroici în 1844, luptînd pentru libertatea Italiei (vezi Giuseppe Ricciardi, *Storia dei fratelli Bandiera e consorti*, Firenze 1863), de Ludovic Batthyany executat de austriaci la 6 oct. 1849 și de Robert Blum, scriitor și revoluționar german, executat la Viena în ziua de 10 noiembrie 1848. (Vezi: Hans Blum, *Robert Blum, ein Charakterbild für das deutsche Volk*, Leipzig 1878).

⁷² Corespondența acestei chestiuni. *Arh. St., Min. Int., Div. Adm., nr. 2600/1860, f. 90—91, 93, 95, 99, 107—108, 136.*

Ioan Ghica, primul ministru⁷³. Starea aceasta de tensiune și de amenințare surdă pentru cei ce țineau frânele puterii se menține și se accentuează în lunile următoare. „Vorbe neodihnitoare“ circulau în București în luna august, într-o așa măsură încât guvernul găsește necesar să dea un comunicat⁷⁴. Odată cu începutul aplicării impozitelor noi, votate de Adunare la propunerea guvernului, se răspindesc șvonuri despre alte dări; se spunea că se vor impune vitele și păsările, iar la orașe, ferestrele și ușile; în privința patentelor se zvonea că vinzătorii ambulanți urmau să fie clasificați la un loc cu marii negustori⁷⁵. În urma tulburărilor de la Craiova și Ploești, Epureanu, în calitate de ministru de Finanțe, dă o circulară în care desminte, între altele, aceste șvonuri⁷⁶, iar prefectul de Brăila, Trandafir Giuvăra, lovindu-se și el de șoapte similare, lansate de „oarecari indivizi“, publică o desmințire asemănătoare⁷⁷. Fapt este că „spiritele erau... ațipite în mai multe orașe“, cum se arată în apărarea guvernului Epureanu⁷⁸ și cum se semnalează de către „Anunțatorul Român“⁷⁹.

O altă cauză de nemulțumire pentru o anumită categorie socială — a arendașilor — sta în așa numita chestiune a „scăzământului“. După cum am mai amintit, în timpul războiului Crimeii exportul grinelor din Principate luase un mare avânt. În 1853 și 1854 valoarea exportului Țărilor Române fusese de 60,5 milioane lei, iar în 1855 el ajunsese la 126 milioane⁸⁰. Această situație determinase mărirea prețului arenzilor, mărire care se dovedește excesivă în urma încetării războiului și a reînțepirii exportului masiv de cereale din Rusia de Sud. În afara diminuării exportului, câștigurile arendașilor fuseseră periclitate de mai mulți ani de secetă și apoi de plaga lăcustelor, astfel încât, în primăvara anului 1860, se ajunge ca să se discute în Adunare problema scăderii arenzii arendașilor mănăstirești și se votează o lege privind acest scăzământ. A fi înțeles și acuzația că guvernul Ghica propusese scăzământul pentru a câștiga voturile colegiului electoral din Dolj în favoarea șefului său⁸¹, dar cu toate acestea este neîndoielnic că în 1860 situația arendașilor era grea. Venind la putere, guvernul Epureanu întârzie să supună scăzământul sancționării și promulgării domnești, deși, numaidecât după votarea legii, arendași se grăbiseră să achite garanțiile de 5%, ce li se cereau pentru a li se scădea 30% din valoarea contractelor lor⁸²; iar la 31 octombrie se publică un comunicat prin care se anunță că guvernul „a rugat pe

⁷³ Depeșă din 1/13 aprilie 1860 trimisă lui Ioan Ghica de către Librecht și Bontineanu, Ibid., f. 89.

⁷⁴ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 196 din 17 august 1860, p. 901.

⁷⁵ C(ara)da, *Correspondință specială a Romnului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romnului*, Buc., nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 989.

⁷⁶ Circulară din 23 noiembrie, *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 277 din 24 nov. 1860, p. 1326.

⁷⁷ Publicație din 28 noiembrie, Ibid., nr. 293 din 14 dec. 1860, pp. 1401—1402; iar corespondența între Ministerul de Interne și prefect, la Arh. St., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 161—163.

⁷⁸ *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 122.

⁷⁹ *Anunțatorul Român*, nr. 92 din 12 nov. 1860, p. 1.

⁸⁰ C. I. Băicoianu, *Istoria politiceii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent*, Buc., 1904, vol. I, Partea I, p. 35.

⁸¹ C. D. Anicescu, *Politica Dnui Ioan Ghica, ex-bey de Samosu*, Buc. 1870, p. 25.

⁸² C. Scurtu, *Cum trebuie formată camera fiitoare*, în *Proprietarul Român*, nr. 18 din 9 martie 1861, p. 70.

înălțimea sa de a refuza sanțiunea" scăzământului⁸³. Hotărîrea aceasta pune pe arendași, după expresia lui Pantazi Ghica, fratele lui Ioan Ghica, într-o „stare de ecsasperație“⁸⁴ și aceasta în deosebi „în părțile de peste Olt“⁸⁵.

Situația nestabilă din punct de vedere economic și politic, noile impozite și cu corolarul lor, svonurile de alte noi impozite, „criza arendășească“ și mai ales uriașa nemulțumire a maselor împotriva claselor dominante constituie baza tulburărilor ce vor izbucni la Craiova și Ploești în prima jumătate a lunii noiembrie 1860.

În capitala Olteniei frământările orășenești se concretizează prin serioase tulburări, de o amplitudine ne mai întâlnită în anii Unirii Principatelor. Din această pricină, evenimentele de la Craiova constituie unul din cele mai interesante aspecte ale frământărilor din lumea urbană a Țării Românești, spre sfîrșitul anului 1860. Documentele și mărturiile vremii permit — în bună măsură — reconstituirea celor petrecute în importantul oraș de peste Olt.

Tulburările de la Craiova își au origina directă — sau mai bine zis, pretextul — în discutarea creării unor noi venituri pentru casa municipală. La 25 octombrie are loc o consfătuire a membrilor municipalității, împreună cu deputații de mahalale, asupra problemei unor contribuțiuni locale relative „la îmbunătățirea veniturilor municipale“; consfătuirea se amînă fără a se lua hotărîri pentru săptămîna următoare, totuși, trei deputați declară „că nu pot consimți la nimic, căci o să-i omoare lumea cu pietre“⁸⁶. Aceasta arată că nu se aștepta decît un prilej pentru izbucnirea unor tulburări și că nemulțumirile maselor erau mai mult decît vii. La începutul lui noiembrie are loc o nouă întrunire a municipalității și a deputaților de mahalale, la care aceștia din urmă vin din nou în număr mic, cerînd iarăși o amînare a sesiunii⁸⁷. Cînd, însă, sîrșit, se ajunge să se poată ține consfătuirea, ea are loc într-o atmosferă agitată și se depune pe masa municipalității un „jurnal“, subscris de 43 de deputați de suburbii, care era „o încredințare contra guvernului și municipalității“ și în care se spunea că nu se admitea nici un impozit local, „decît după ce se va elabora și promulga noua lege pentru municipalități“, prin care acestea vor dispune de fondurile lor, „fără ingerința guvernului“. Urmează o discuție vie, în care Stroe Văleanu, Solomon și Sava Croitoru, „se opuseră cu vorbe tari“ părerii municipalității. Însîrșit, deputații admiseră să

⁸³ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, Buc., nr. 259 din 1 nov. 1860, p. 1253.

⁸⁴ *Păcală*, nr. 20 din 8 nov. 1860, p. 153.

⁸⁵ *Chronica lunaria (1 decembrie 1860)*, în *Revista Carpaților*, Buc., Anul I, Partea II, p. 594.

⁸⁶ *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 96. Ședința se amînă pentru 1 noiembrie (*A. Intîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînul*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 985), sau pentru 2 noiembrie (*Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 96).

⁸⁷ După *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova* (*Romînul*), nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 985), ședința care trebuia să se țină la 1 noiembrie, se amînă pentru 5 noiembrie. Aceeași știre se întîlnește și în corespondența dătorită lui Carada (*Corispondința spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînul*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 989), dar, în schimb, în apărarea guvernului Epureanu se susține că municipalitatea și reprezentanții mahalalelor se întrunesc și discută problemele amintite în ziua de 2 noiembrie, ședința amînîndu-se apoi pentru 7 noiembrie pentru membrii municipalității și pentru cei cîțiva deputați care se arătasoră de părerea lor (*Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 97).

schimbe forma „jurnalului“, transformându-l într-o adresă. Este de observat că, în timp ce „la municipalitate domnea un sgomot diavolic“, pe afară „era o aglomerațiune de popor de condițiunea cea mai săracă“, după expresia unui corespondent al „Romînului“, care, venise însoțit de deputații de mahalale, subscriitori ai jurnalului⁸⁸. În mijlocul poporului se distingeau și cițiva agitatori și anume Grigore Chiriță, zis și Zavelcă, „polițaiul Caimacamiei de trei“⁸⁹, care striga oamenilor din jurul său „mai strigați ura, că iată ce ne aduce“, ca și fostul căpitan de barieră Ioniță Bănescu⁹⁰. Tot aci se mai auzi strigîndu-se: „Mai strigați ura, mă, pentru libertoni, vedeți ce ne fac ei, ne-a pus la patente, la biruri și alte dări grele“⁹¹. Văzînd situația, Boicea Radian, fost comisar de propagandă la 1848⁹², membru al partidei naționale⁹³ și în același timp membru al municipalității și antreprenor al casinoului Minerva din Craiova⁹⁴, cere prefectului, care asistase la ședință, să ia măsuri și acesta ordonă polițaiului să someze pe cei de afară „să nu facă nici un fel de manifestațiuni“⁹⁵. Pe de altă parte, membrii municipalității întrerupt confățiuirea, aminînd-o pentru luni 7 noiembrie, cînd urmau s-o ție împreună cu singurii trei deputați, care se arătaseră de părerea lor⁹⁶. Din evenimentele descrise mai sus reiese cu limpezime caracterul generalizat al acțiunii deputaților de mahalale, iar, pe de altă parte, sprijinul pe care-l acordă masele acestora. În același timp, se mai desprinde și încercarea pe care o fac agitatori ai reacțiunii de a canaliza nemulțumirile împotriva elementelor politice de stînga. Cu toate acestea, din acțiunea atît a deputaților, cît și a poporului nu se vedește decît o ostilitate comună față de guvern și față de noile măsuri fiscale și în general acțiunea maselor nu trebuie interpretată ca o însușire a poziției politice reacționare.

Cu o zi, sau două, înaintea incidentelor sîngeroase de la prefectură⁹⁷, se găsește la casinul Minerva un pamflet, socotit de un corespondent al *Romînului* drept „bine scris“⁹⁸ și atribuit de cel de-al doilea --- Carada — arendașilor⁹⁹. În apărarea guvernului Epureanu se redă a-

⁸⁸ A., *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînulu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 985.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 97.

⁹¹ C(arada), *Correspondința spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînulu*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 989.

⁹² M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada*, Buc., 1922, p. 16, nota 1.

⁹³ C(arada), *Correspondința spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînulu*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 989.

⁹⁴ *Pledariulu D-lui Pantazi Ghica, avocatulu orășenilor Craioveni*, în *Unirea*, nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 47.

⁹⁵ A., *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînulu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 985.

⁹⁶ Ibidem și *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1962, p. 97.

⁹⁷ În *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 98, se susține că pamfletul a fost găsit vineri 4 noiembrie la ora 10 seara; în aceeași publicație se redă o telegramă a prefectului de Dolj, din care reiese găsirea pamfletului în seara zilei următoare (Ibid. p. 95); iar, în *Intîia relațiune despre rescoala în Craiova (Romînulu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986) se arată că el se găsise duminică 6 noiembrie, la prînz.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ C(arada), *Correspondința spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînulu*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 989. Din conținutul pamfletului reiese mai degrabă că el ar putea fi atribuit negustorilor, sau unui negustor.

ceastă provocare¹⁰⁰, care, trebuie subliniat, nu se identifică întru totul cu rezumatul dat de Carada, în care se vorbește și de o propunere a pamfletului de a se porni la București spre palatul, „unde s-au înghițit milioanele țerei“¹⁰¹. Anonimul¹⁰² autor al acestei scrieri atacă guvernul și adunarea și deși afirmă că „partea dreaptă din Cameră, au (sic) cea mai mare invidie asupra clasei noastre, zicându-și că noi am fost cauza de au căzut clasa lor de la putere“ și că ea plănuia să ia „și piinea din gura copiilor“, totuși, se arată mai ostil față de partea stângă a Adunării. Anonimul exclamă cu ironie: „Vedeți tinerii noștri deputați, cu ce tinerețe repede se unesc la Cameră cu cei din dreapta la clasificarea dărilor“, iar pamfletul începe cu aceste vorbe: „Vedeți bucuria noastră cea mare, care o aveam la schimbarea regimului trecut ce ne aduse?“. Urmind atacurile sale, autorul declară că partida conservatoare se răzbuna pentru doborârea ei de la putere, „dar, observă el, cei redicați de noi de ce primesc această răzbunare!“ În pamflet se arată apoi că noii conducători în loc să facă drumuri își făcuseră „sumă de șosele întinse de funcționari, care n-a mai fost, cu șosele întinse de lefi“. „Iată libertatea sublimă“, exclamă autorul scrierii, care, înainte de a încheia, remarcă că proprietarii, „cu niște venituri colosale și sigure), dădeau doar 3%, iar ei, orășenii, erau siliți să dea 30% dintr-un „capital efemer“ pentru taxe vamale, patente, biruri, contribuțiuni orășenești, etc... „De aceea, conchide pamfletul, uniți-vă în Domnul, uniți-vă împreună ca să salutăm pe monștrii și pungașii ce vor să sugă la singe pe creștini“.

Ce legătură precisă a existat între această scriere și tulburările ce izbucnesc peste câteva zile, nu se poate ști cu siguranță. Apărătorii celor acuzați de revoltă, atât la Curțile Unite de la Craiova, cât și la Înalta Curte de la București, ca și Valentineanu în jurnalul său „Reforma“, vor susține cu tărie că dacă acest pamflet ar fi fost destinat ridicării maselor, el ar fi fost afișat în mai multe părți ale orașului și n-ar fi fost aruncat „într-un casin de notabili“, sub o masă; iar Pantazi Ghica, în pledoaria sa, își va exprima mirarea pentru faptul că pamfletul se găsisse numai la casinul Minerva, al cărui antrenor era membru al municipalității¹⁰³. În orice caz, este de reținut că descoperirea pamfletului ajunsese numai decît un fapt de notorietate publică în capitala Olteniei. Pe de altă parte, este neîndoielnic că cele expuse în pamflet reprezentau în bună măsură opinia unor largi mase. Fără îndoială, pamfletul speculează și reacțiunea justă împotriva politicii fiscale, preconizată atât de conservatori, cât și de moderați, politică menită să ocrotească interesele moșierimii, în dauna acelorale ale populației orașelor.

Chestiunea taxelor municipale, ca și aceea a clasificării patentarilor, agitau deopotrivă pe orășenii craioveni. „Secolulul“ redă, fără a-i garanta autenticitatea, sunul că prefectul Grigore Marghiloman s-ar fi purtat

¹⁰⁰ *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, pp. 98—99.

¹⁰¹ *C(arada), Corespondință specială a Românului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova, în Românul*, nr. 324 din 19 nov. 1862, p. 989.

¹⁰² Autorii bănuți ai pamfletului sînt N. Dimitrescu sau Tenea Petrovici, dar justiția îi va disculpa din lipsă de dovezi sigure.

¹⁰³ *Pledariul D-lui Pantazi Ghica, avocatul lui orașenilor Craioveni*, în *Unirea*, nr. 12 din 1 apr. 1861, p. 47; I. Valentineanu, *Pretinsa rescoală din Craiova și procesul acuzaților*, în *Reforma*, nr. 5 din 5 febr. 1861, p. 18; *Procesul acuzaților din Craiova. Pledoaria D. G. I. Vernescu*, în *Românul*, nr. 29 din 29 ian. 1861, p. 95.

aspru cu mai mulți patentari, care veniseră să i se plîngă de faptul că staroștii îi clasificaseră „pe unii a plăti clasa I și II, pe cînd ei nu erau vrednici nici chiar de a cincea”¹⁰⁴. În prima corespondență asupra răscoalei publicată de „Romînul” se menționează faptul că în ziua de 5 noiembrie, înaintea consfătuirii de la municipalitate, „o mulțime de negustori primari” ceruse prefectului, „oarecare explicațiuni asupra legiurii patentelor”¹⁰⁵. Este sigur că Marghiloman¹⁰⁶ are o oarecare răspundere în izbucnirea violentă a tulburărilor. Nu se poate admite versiunea că el ar fi tras cu mîna lui în cei ce veniseră să-i ceară pe arestați la prefectură¹⁰⁷, dar fără îndoială că a dat dovadă de o oarecare grabă și că a pus prin nedibăcia sa guvernul Epureanu într-o grea situație, provocîndu-i indirect căderea.

În ziua de 6 noiembrie, „pe o ploaie foarte mare”¹⁰⁸, prefectul pleacă la vînătoare, lăsînd în urma sa spiritele agitate. Pe la prînz un numeros grup de negustori merge la staroste, cerîndu-i să refuze de a participa la operațiunile de clasificare ale patentarilor și să-și dea demisia; iar, ceva mai tîrziu, un număr și mai mare de meseriași¹⁰⁹ cere starostelui respectiv același lucru; după afirmația „Monitorului”: „prin strigări și amenințări”¹¹⁰. Seara¹¹¹, Marghiloman se reîntoarce la Craiova, unde polițaiul Tănase Dumitrescu¹¹² și Boicea Radian îi raportează cele întîmplate. Ultimul îl sfătuiește să nu arunce o pată pe oraș, raportînd numai-decît guvernului, dar prefectul, neținînd seama de acest stat, raportează telegrafic lui Costaforu, ministrul de Interne, cele întîmplate în cursul zilei. Primind telegrama lui Marghiloman, guvernul hotărăște să ia măsuri energice spre a preîntîmpina tulburările și în consecință Costaforu trimite o depeșă prefectului de Dolj, ordonîndu-i ca în cursul aceleiași nopți să aresteze pe șase conducători ai grupelor de negustori și meseriași, pe care-i semnalase prefectul în telegrama sa. „Cu orice preț, dar,

¹⁰⁴ *Secolulul*, nr. 53 din 13 nov. 1860, p. 209. O nouă lege a patentelor se votează în Adunarea Romîniei din 23 decembrie 1862 (*Monitorul, Jurnal oficial al Principatelor Unite* nr. 12 din 16 ian. 1863, p. 45) și e promulgată în 26 ianuarie 1863. (Ibid., nr. 62 și supl. la nr. 62 din 27 martie 1863, p. 251—256).

¹⁰⁵ *Romînul*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 985.

¹⁰⁶ Fusese numi la 7 iunie 1860. *Monitorul Oficial al Terii Romînești* nr. 136 din 11 iunie 1860, p. 561.

¹⁰⁷ *Pledariuul D-lui Pantazi Ghica, avocatulu orașenilor Craioveni, în Unirea*, nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 48.

¹⁰⁸ *Secolulul*, nr. 53 din 13 nov. 1860, p. 209. Marghiloman „ordonă să se facă o vînătoare mane în comuna Livezile din plasa Dumbraua” (N. M. Pîrîianu, *Revoluția din Craiova, 7 și 8 noiembrie 1860*, Craiova, 1913, p. 23).

¹⁰⁹ Versiunile oficiale vorbesc de 100 de negustori și 200 meseriași (Telegramă a prefectului Gr. Marghiloman către G. Costaforu, ministrul de Interne, din 6 noiembrie, în *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 95; comunicatele asupra răscoalei în *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 265 din 9 nov. 1860, p. 1277 și nr. 273 din 18 nov. 1860, pp. 1311—1312); în timp ce alt izvor dă cifra de 50—60 negustori și 100 meseriași (*Iniția relațiune despre rescoala din Craiova, în Romînul*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986); iar Carada vorbește doar de „oșliva negustori”. (*Corespondință spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova în Romînul*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 990).

¹¹⁰ *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1311.

¹¹¹ Înainte de a se reîntoarce la Craiova prefectul și cu însoțitorii săi merg la Barbu Caragic, proprietarul moșiei Livezile, unde îi se dă „o masă cu mîncăruri bune și vin de tîmboasă” (N. M. Pîrîianu, op. cit., p. 23).

¹¹² Tănase Dumitrescu fusese numit polițai la 3 sept. 1860 în locul locotenentului Paleologu, *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 216 din 9 sept. 1860, p. 981.

ii ordonă Costaforu lui Marghiloman, să pui liniscea și să preîntâmpini orice manifestație”¹¹³. Ordinul de arestare dat de guvern constituie o greșală tactică, căci după cum înseamnă și Carada, ministrul „era dator să știe că agitarea mersese crescînd și [că] n-așepta decît un pretext spre a deveni revoltă”. Tot Carada arată că dacă guvernul n-ar fi luat această măsură pripită, s-ar fi putut aduce trupe în oraș în număr mare și mișcarea s-ar fi putut comprima „fără vărsare de sînge”¹¹⁴. Pe de altă parte, în apărarea ce o face acuzaților de la Craiova, la Înalta Curte, Pantazi Ghica va demonstra că mersul în corpore la staroști, nu putea constitui un cap de acuzare¹¹⁵. Grabnicile și radicalele măsuri ordonate de ministrul Epureanu atestă nu numai îngrijorarea unui guvern, ci însăși spaima claselor dominante, stăpînite neconștient de teama ridicării maselor, spaimă care le face uneori să provoace prin măsuri pripite izbucnirea violentă a nemulțumirii mulțimilor.

Concomitent cu ordinul dat pentru arestări, guvernul ordonă colonelului Macovei, inspectorul dorobanților despărțirii a 2-a, cu reședința la Craiova, să strîngă dorobanții de peste rînd din județul Dolj și chiar și din alte județe¹¹⁶; ordonînd în același timp căpitanului Holban, comandantul companiei 8 din regim. V, staționată în capitala Olteniei, să se pună sub ascultarea lui Macovei „pentru menținerea ordinei”¹¹⁷. La ora 3 noaptea se arestează cei șase negustori și meseriași, socotiți conducători ai nemulțumirilor¹¹⁸. Cu puțin înainte, Marghiloman telegrafiasse la București că orașul era liniștit, dar că „mulțimea era decisă să vie a doua zi la prefectură ca să-și facă manifestațiunea”¹¹⁹.

Înainte de a se lumina de ziuă, sosește la prefectură, unde era și arestul poliției, sublocotenentul Burchi cu 24 soldați¹²⁰. Dimineața se stîrșe o mare mulțime de oameni în fața arestului, vociferînd și cerînd eliberarea celor arestați. Este de semnalat faptul că G. I. Vernescu, apărător al acuzaților în procesul de la Curțile Unite, susține că poporul venise să depună garanții pentru a obține libertatea celor prinși¹²¹; iar la

¹¹³ Telegrama trimisă din București la 7/19 nov. 1860, ora 0,15. *Acad. R.P.R.* Ms. 3670, f. 218.

¹¹⁴ C(arada), *Correspondință spețială a Românului, a doua relațiune asupra resoalei din Craiova*, în *Romînu*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 990.

¹¹⁵ *Pledariulu D-lui Pantazi Ghica, avocatulu orășenilor craioveni*, în *Unirea*, nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 47.

¹¹⁶ Telegramă sosită la Craiova în 7/19 nov. 1860, ora 0,50. *Acad. R.P.R.* Ms. 3670, f. 219.

¹¹⁷ Telegramă sosită la Craiova în 7/19 nov. 1860, ora 1,15 *Ibid.*, f. 220.

¹¹⁸ A., *Întîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986. În relațiunea detaliată asupra turburărilor, publicată de guvern, se vorbește doar de 5 arestări (*Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1311). În adevăr s-au arestat șase inși și anume: Tănăsache Ghenovici, Sava Ioan croitorul, Dinuță Guță pescarul, George Mihail Cionea „tutungiu”, Teohari Georgiad (sau Teohari Gr. Teoharidi) „care face pe avocat” și Dimitrie Arhiman-drescu „marchitanul”. (*Întîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986 și *Minsteriulu de la trei-spre-dăce Iuliu*, Buc., 1862, pp. 95—96, 101).

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 96.

¹²⁰ *Ibid.* p. 101.

¹²¹ *Procesul acuzaților din Craiova. Pledoaria D. G. I. Vernescu*, în *Romînu*, Buc., nr. 29 din 29 ian. 1861, p. 95.

Adunare, Ioan Oteteleşanu afirmă peste citeva luni că prefectul „ar fi provocat acele tulburări prin ordinul de a trage focuri în nisce oameni ce vineau numai cu umbrele în mină a reclama contra unei clasificări ce li s-a părut nedreaptă”¹²². Un alt apărător al acuzațiilor de la Craiova a susținut că numărul mare de oameni se explică și prin faptul că lângă arest se găsea atit tribunalul comercial, cit și municipalitatea, motivându-și această aserțiune prin detaliul că în buzunarele unora dintre cei uciși se găsiseră citații judecătorești, sau petiții¹²³. Totuși, față de reluzul polițaiului Tănase Dumitrescu și a procurorului C. Zaman¹²⁴ (care venise să ia interogatoriul celor arestați) de a elibera pe cei prinși, poporul năvălește în pretoriul poliției, imbrânțește pe procuror și pe polițai, iar pe sublocotenentul Burchi „il maltratează, luindu-l de păr și pumnindu-l”¹²⁵.

Sosirea lui Marghiloman, care n-a putut să intre în curtea prefecturii decit strecurându-se prin porțița ascunsă a tribunalului de comerț¹²⁶, nu aduce o schimbare a situației, ci dimpotrivă. Prefectul vorbește poporului, „pină făcu spume la gură”, după expresia vulgară, dar semnificativă a unui corespondent al „Romînului”¹²⁷, dar atit glasul său, cit și acela al procurorului și al polițaiului, nu au nici un rezultat în a convinge mulțimea. Dimpotrivă, la un moment dat, poporul năvălește asupra lui Marghiloman, strigînd „Puneți mina pe el”¹²⁸, iar, pe de altă parte, o ploaie de lemne și pietre cade asupra autorităților și a soldaților. Prefectul ordonă respingerea mulțimii cu baioneta, dar poporul se opune și îndoaie baionetele soldaților. Atunci Marghiloman comandă „foc”. Prima salvă se trage în aer, dar rezultatul este rănirea gravă a unui funcționar Iancu Postelnicu (Niculescu) și a lui Gheorghe Brutaru, cari amîndoi stăteau în balconul prefecturii; a doua salvă ucise un om din popor, rănind și pe alții, de aci retragerea precipitată a mulțimii din curtea Administrației¹²⁹. De afară se aruncă o ploaie de cărămizi și de pietre, a căror primă urmare este spargerea a nu mai puțin de 170 geamuri, atit ale prefecturii, cit și ale poliției și ale tribunalului comercial¹³⁰. Față de această situație, soldații dădeau „neconținut” focuri¹³¹. Cete din atacanți

¹²² Ședința din 3 ianuarie 1861. *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, suplimentul la nr. 11 din 16 ian. 1861, p. 1.

¹²³ *Pledariulu D-lui Pantazi Ghica, avocatulu orășenilor Craioveni*, în *Unirea*, Buc., nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 48.

¹²⁴ Ena numit în postul de procuror al tribunalului Dolj, secția I, de la 6 octombrie 1860. *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 252 din 25 oct. 1860, p. 1230.

¹²⁵ *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 101.

¹²⁶ Ibid., p. 102. Inainte de a veni la prefectură, Marghiloman primise vizita starostelui de negustori, care-i declarase că nu mai voia să participe la clasificare, dar prefectul îi ceruse să participe la operație, făcînd și o listă de scăpătați pentru a se recomanda guvernului (*Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1311).

¹²⁷ A., *Intția relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem; *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 103.

¹³⁰ *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm. nr. 2652/1860, f. 169-171.

¹³¹ Telegramă a prefectului de Dolj către mnisterul de Interne, *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 105.

pornesc pe la armurieri pentru a lua arme¹³²; alții năvălesc la casinul Minerva și bat cu pietre și rețele pe Boicea Radian, pe Socolescu și pe alți deputați de mahalale favorabili municipalității, pe care-i găsesc aci¹³³. Orașenii înspăimântați își închid porțile și străzile Craiovei se golesc de oameni, în afara celor cari se ridicaseră împotriva autorităților; se spunea că „au ieșit mahalalele cu parul“¹³⁴. Mulțimea atacă din nou prefectura pe la orele 12¹³⁵, cu rezultatul că se mai numără câteva noi victime din rândurile ei. Renunțând la atacarea administrației, tulburătorii se mulțumesc să tragă din când în când focuri răzlețe în localul prefecturii¹³⁶, în timp ce o ceată numeroasă dintre ei devastează casa lui Hristodor Marghiloman, fratele prefectului și ceva mai puțin pe aceea a lui Ioan Socolescu¹³⁷. Nemulțumirile mulțimilor își găsiră acum expresia în această izbucnire violentă împotriva autorităților și a statului, instrument al claselor dominante.

La București, guvernul, îngrijorat de vestile primite de la Craiova, însărcinează pe colonelul Sămeșescu, ministrul ad-interim la Război și pe colonelul Manu, comandantul regimentului V, să trimită instrucțiuni căpitanilor Holban și Burileanu (ajutorul colonelului Macovei, care lipsea din Craiova) de a împlini „orice cerere a prefectului cu cea mai mare grabă și energie“¹³⁸ și „cu orice preț“¹³⁹. Pe de altă parte, în cursul după-amiezii și a serii zilei de 7 noiembrie, prefectul de Dolj este încunoscintat de colegii săi de la Mehedinți, Olt și Romanați că i s-au trimis, sau i se vor trimite, grăbnice ajutoare militare¹⁴⁰; iar ministrul de Interne, George Costăforu, îi cere să păzească cu grijă postul de tele-

¹³² *Romînu* va condamna comunicatul guvernului, care insinuase că tulburătorii ar fi devastat pentru pradă, căci „sîntem datorni a respecta chiar pe cei ce sînt dovediți, c-au căzut într-o culpă, adică a nu le atribui rele ce n-au comis“ (*Romînu*, nr. 316 din 11 nov. 1860, p. 961). Armele se iau de popor de la Preda lăcătușul, Ionuță Tocași pușcașul și Ștefan Arsenovici lăcătușul. *Ministeriul de la trei-spre-zece Iuliu*, Buc., 1862, p. 104).

¹³³ A., *Întîia relațiune despre răscoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986. Boicea Radian și Socolescu scapă, refugiindu-se la bătrînul Hana-lamb. M. Theodorian-Canada dă informația inexactă că însuși prefectul s-ar fi refugiat la Hana-lamb, de unde ar fi izbutit să scape printre insurgenții, ce veniseră să-l caute, îmbrăcat țărănește. Informația aceasta s-ar referi poate la Radian, sau la Socolescu (M. Theodorian-Canada, *Răscoale în Craiova*, în *Arhivele Olteniei*, IV (1925), p. 126).

¹³⁴ *Ibid.*, p. 125.

¹³⁵ Telegramă a prefectului de Dolj din 7/19 nov. 1860, ora 12,35. *Ministeriul de la trei-spre-zece Iuliu*, Buc., 1862, p. 105.

¹³⁶ Telegramă a prefectului de Dolj din 7/19 nov. 1860, ora 14,30. *Ibidem*.

¹³⁷ Telegramă a prefectului de Dolj din 7/19 nov. 1860, ora 14,50. *Ibid.*, p. 106; *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 273, din 18 nov. 1860, p. 1311 și A., *Întîia relațiune despre răscoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323, din 18 nov. 1860, p. 986.

¹³⁸ Colonelul Manu către Holban, telegramă primită la Craiova la 7/19 nov. 1860, ora 13,20. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 223.

¹³⁹ Colonelul Manu către căpitanul Holban, telegramă sosită la Craiova la 7/19 nov. 1860, ora 13,45 și colonelul Sămeșescu către căpitanul Burileanu, telegramă primită la Craiova la 7/19 nov. 1860, ora 13,30. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 225 și 224.

¹⁴⁰ Gr. Sîmboteanu, prefectul de Mehedinți, către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, telegramă din Turnu-Severin, 7/19 nov. 1860, ora 18,25; C. Văleanu, prefectul de Olt, către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, telegramă din Slatina, 7/19 nov. 1860, ora 19 și G. G. Magheru, prefectul de Romanați, către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, telegramă din Caracal, 7/19 nov. ora 19,50. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 230, 232 și 235.

graf¹⁴¹. În după-amiaza zilei de 7 noiembrie, Marghiloman pune să se tipărească 200 de exemplare¹⁴² dintr-o proclamație, în care cere poporului să se risipească, „căci grămădiri pe ulițe se socotește rescoală și se va risipi prin putere armată“¹⁴³. Plouase toată ziua, așa că mulțimea se răspîndește spre seară¹⁴⁴ și prefectul poate depeșa la București că „este liniște în oraș“¹⁴⁵. El ordonă îngroparea morților pe care poporul îi expusese în piață în timpul zilei¹⁴⁶ și face să circule patruzele prin oraș¹⁴⁷. Spre seară, venise la prefectură vladica Timotei Ecdoxiadi, care ceruse prefectului în numele negustorilor să-i libereze pe cei arestați, dar acesta refuzase¹⁴⁸. Probabil că nu era vorba în această intervenție numai de bunăvoința negustorilor față de cei închiși, ci și de faptul că ei, înspăimîntați de amplitudinea tulburării, voiau să liniștească mulțimea prin dobîndirea acestei eliberări, pe care prefectul autoritar refuza s-o acorde. Mulțumit de purtarea acestuia, Costaforu îi telegrafiază: „guvernul este mulțumit de d-ta și de purtarea trupelor“¹⁴⁹.

În dimineața următoare, grupele încep să se refacă¹⁵⁰. Pe la orele 9¹/₂, prefectul dispunea de 160 soldați de 100 dorobanți¹⁵¹. Ajutoare din afară nu primise decât cîteva zeci de dorobanți din județ¹⁵². Mulțimea la această oră stătea în grupe, dar inactivă și „fără arme“¹⁵³. Prefectul pune

141. G. Costaforu, ministrul de Interne către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, telegramă din 7/19 nov. 1860. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 226, 231. Prefectul întărește paza telegrafului (telegramă de la ora 20,10), precum și aceea a casei fratelui său Hristodor Marghiloman (telegramă de la ora 19,20) (*Ministeriul de la trei-sprezece Iuliu*, Buc., 1862, p. 107, 106). Aceași grijă pentru telegraf o are guvernul și în ziua următoare (Colonelul Sămășescu, ministrul ad-interim la Război, către căpitanul Burileanu, comandantul garnizoanei, telegramă din 8/20 nov. 1860, ora 22,15; George Costaforu, ministrul de Interne către Grigore Marghiloman, prefectul de Dolj, telegrame din 8/20 nov. 1860, sosite la Craiova la orele 9,55, 16 și 22,20. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 258, 244, 251 și 260).

142. *Arh. St. Min. Int. Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 37.

143. Proclamația. *Ibid.*, f. 38.

144. A. *Iniția relațiune despre răscoala din Craiova*, în *Romînul*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986.

145. Telegramă de la ora 8,55. *Ministeriul de la trei-sprezece Iuliu*, Buc., 1862, p. 106.

146. În legătură cu evenimentele acestei zile din capitala Olteniei, N. M. Pîrțianu relatează că fiind la mănăstirea Bucovăț a auzit „mai multe împușcături în oraș“ și că intrînd apoi în Craiova a văzut pe str. Unirei „două cadavre puse pe un pat“ (N. M. Pîrțianu, op. cit., p. 24).

147. Telegrama de la ora 23,50. *Ministeriul de la trei-sprezece Iuliu*, Buc., 1862, p. 107.

148. Telegramă de la ora 19,20. *Ibid.*, p. 106.

149. Telegramă din 7/19 nov. 1860, ora 22,20. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 237—238. Vezi și depeșa lui Manole Costache Epureanu de la 8/20 nov. 1860, ora 1. *Ibid.*, f. 241.

150. Prefectul de Dolj către G. Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 noiembrie 1860, ora 8,10. *Ministeriul de la trei-sprezece Iuliu*, Buc., 1862, p. 107.

151. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către G. Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 nov. 1860, ora 9,30. *Ibid.*, p. 107—108. Soldații erau repartizați astfel: 10 la spitalul pușcării, 35 la pușcărie, 30 la cazarmă, 85 la prefectură; iar dorobanții 30 la prefectură și restul „pe la casinuri și alte posturi“ (prefectul telegrafiază acest raport în urma ordinului ce-l primise de la Epureanu și Costaforu: telegramă sosită la Craiova la 8,40. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 243).

152. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, către G. Costaforu, 7/19 nov. 1860, ora 20,10. *Ministeriul de la trei-sprezece Iuliu*, Buc., 1862, p. 107.

153. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către G. Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 nov. 1860, ora 9,30. *Ibid.*, p. 108.

să se tipărească o proclamație al cărei text i-l comunicase guvernul¹⁵⁴ și o răspindește în 400 exemplare¹⁵⁵. În această proclamație se arată că „legile votate de Obștească Adunare sînt sacre” și se cerea respectarea lor, făcîndu-se apel la cetățenii bine cugetători „a contribui la menținerea bunei ordine” și vestindu-se că împotriva aceloră „ce se vor găsi pe ulițe cu armele în mînă, de nu le vor depune îndată, se vor întrebuița armele”. De asemenea, se anunța interzicerea circulației între orele 4 seara și 7 dimineața, precum și neîngăduirea formării grupelor mai mari de trei persoane¹⁵⁶.

Mulțimea rupe proclamațiile răspindite de prefectură și citeva cete pornesc să desgroape morții zilei precedente¹⁵⁷. Pentru aceasta, mulțimea ia de la comanda de foc țărzi și 2 pompieri¹⁵⁸. Morții fuseseră îngropați „la cîmp”, după însăși mărturisirea prefectului Marghiloman¹⁵⁹, deși mai tirziu, la Înalta Curte, procurorul va susține că fuseseră desgropați din cimitirul spitalului¹⁶⁰. Apărătorii acuzaților vor susține că cei căzuți în ziua de 7 noiembrie fuseseră îngropați „ca niște ciini”¹⁶¹ și că fuseseră aruncați în bălîgar de oamenii administrației¹⁶². Morții sînt aduși în centrul orașului și sînt din nou expuși în piață, mulțimea colectînd pentru înmormîntarea lor¹⁶³. Pe de altă parte, prefectura este atacată fără rezultat. Manghiloman răspindește o nouă proclamație prin care anunță că cei ce vor outeza „să umble cu morții pe străzi se vor respinge prin puterea armată”¹⁶⁴. Numai decît după prînz sosește un ofițer cu o trupă de 30 dorobanți din Romaniți¹⁶⁵; între timp, cetele de oameni outeieră orașul după arme și merg tot în acest scop la Haralamb și la Glogoveanu¹⁶⁶.

154. G. Costaforu, ministrul de Interne către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, 7/19 nov. 1860, sosită la Craiova la ora 22,20. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 237—238.

155. Nota tipografului Samilca din 18 nov. 1860, *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 37.

156. *Ibidem*, f. 39.

157. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1311 și Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către G. Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 nov. 1860, ora 10,05. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 108.

158. *Ibid.*, p. 104.

159. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către G. Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 nov. 1860, ora 10,05. *Ibid.*, p. 108.

160. Rechizitoriul procurorului I. N. Șoimescu, în *Gazeta Tribunalului*, nr. 12, din 28 martie 1861, p. 103.

161. I. G. Valentinianu, *Pretinsa răscoală din Craiova și procesul acuzaților*, în *Reforma*, nr. 5, din 5 februarie 1861, p. 18.

162. *Pledariul D-lui Pantazi Ghica, avocatului crășenilor Craioveni*, în *Unirea*, nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 48, Piriianu informează că „multe cadavre s-au găsit aruncate prin pivnițe și prin latrine” (N. M. Piriianu, op. cit., p. 24).

163. C. (arada), *Corespondință specială a Românului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova, în Românul*, nr. 324 din 19 nov. 1861, p. 990.

164. *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 40. Proclamația aceasta se scoate în 100 exemplare (*Ibid.*, f. 37).

165. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, către George Costaforu, ministrul de Interne, 8/20 nov. 1860, ora 14,13. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 109. De altfel, în seara aceleiași zile, Marghiloman primește o telegramă trimisă din Caracal la 18,25, prin care prefectul de Romaniți, G. G. Magheru, îl anunță că pînă a doua zi îi vor sosi 150 dorobanți din județul său (*Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 256).

166. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 104; *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1311—1312.

Sosirea sau vestirea sosirii a noi întăriri militare hotărăsc pe prefect la o acțiune ofensivă. El primise depeșe de la centru prin care era vestit că pînă noaptea urmau să sosească la Craiova „peste șase sute cincizeci soldați“, în afară de cei pe care-i chemase el, precum și ordinul că îndată ce va avea forțe suficiente să curețe ulițele de turburători¹⁶⁷. Pe de altă parte, acțiunea prefectului este sprijinită de generalul Magheru, care vine și se oferă să potolească mișcarea populară, fără vărsare de sînge. Magheru pornește de acasă călare și trece prin mijlocul mulțimii, îndemnînd-o să se răspindească. La prefectură i se dau dorobanții ce sosiseră din Romanși și, în fruntea lor, el se reîntoarce în mijlocul poporului, rugîndu-l să dea ascultare sfaturilor sale și să se reîntoarcă fiecare la casa sa. Mulțimea începuse să se retragă, cînd căpitanul Burileanu, care ieșise și el din prefectură cu un număr de oameni, face greșeala de a ordona „foc“. Această salvă face câteva victime, între care și un copil; în plus, el execută și 11 arestări. Mulțimea se inversunează din nou și arătînd victimele lui Magheru „il tratează de înșelător“ și se aud chiar strigăte „de omor“. Generalul își ridică pălăria și strigă mulțimei: „loviți-mă“. Atunci, impresionați, oamenii răspund „trăiască Magheru“ și pînă la urmă se lasă convinși să se răspindească¹⁶⁸. La ora 7 seara orașul este liniștit și patrulile circulă nestînjenite¹⁶⁹. Magheru stă toată noaptea afară, în mijlocul dorobanților, făcînd „paza prin oraș“¹⁷⁰. Este neîndoielnic că Magheru — care și în 1866 apare ca un „liniștitor“ al mulțimilor cu prilejul răscoalei grănicerilor, după cum a arătat tov. prof. V. Mihordea într-un studiu recent întocmit în cadrul Institutului de Istorie — a contribuit la grăbirea încetării turburărilor din capitala Olteniei.

În ziua următoare, la 8 noiembrie, turburările iau sfîrșit. În oraș sosiseră, de altfel, însemnate unități militare. Totuși stăpînitorii, temători, mai simțeau încă nevoia menajării maselor și de aceea Magheru, împreună cu dorobanții, merge și asistă la îngroparea morților, lucru pe care-l făgăduise poporului cu o zi înainte¹⁷¹. Lumea începe să circule liber prin oraș. Marghiloman dă ultima sa proclamație invitînd pe cei ce umblaseră cu arme „să vie a le depune la prefectură pînă la ora 3

167. Manole Costache Epureanu, primul ministru și George Costaforu, ministrul de Interne, către Grigore Marghiloman, prefectul de Dolj, telegramă sosită la Craiova la 8/20 noiembrie 1860, ora 12. *Acad. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 247.

168. A., *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova și C(arada), Corespondință spețială a Românului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînu'u*, nr. 323 și 324 din 18 și 19 nov. 1860, p. 987 și 990; *Monitorul Oficial al Terii Romînești*, nr. 273 din 18 nov. 1860, p. 1312; Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către George Costaforu, ministrul de Interne. Telegrama din 8/20 nov. 1860, orele 16,55 și 17,30 (*Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 109—110).

169. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către George Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 8/20 noiembrie 1860, ora 19,05. *Ibid.*, p. 110.

170. C(arada), *Corespondință spețială a Românului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Romînu'u*, nr. 324 din 19 noiembrie 1860, p. 990. În ziua de 8/20 noiembrie 1860, Epureanu, Costaforu și Boerescu (ministrul Justiției), telegrafiază prefectului de Dolj rugîndu-l să mulțumească „bravului Magheru“ pentru altitudinea sa (*Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 252).

171. A., *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova în Romînu'u*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 987; Grigore Marghiloman, prefectul de Dolj către George Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 9/21 noiembrie 1860, ora 9,10 (*Ministeriulu din trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 111).

după amiază¹⁷²; dar, ordonând, pe de altă parte și executarea de arestări între cei bănuți¹⁷³. Numai decît după prînz, prefectul poate raporta că „ordinea în oraș este restabilă cu desăvîrșire“¹⁷⁴. Potolirea turburărilor este favorizată „de o zăpadă mare ce a nins în ultima noapte (8 spre 9 noiembrie. D. B.) și care „a împiedicat chirculația“, în așa fel că „nu s-a mai văzut picior de revoluționar pe stradă“¹⁷⁵. Seara, primul ministru și ministrul de Interne telegrafiază lui Marghiloman declarîndu-i următoarele: „Conduita d-tale a fost demnă de toată lauda, Guvernul îți arată toată a sa mulțumire; s-au supus la cunoștința Mării Sale curajul energic și demnitatea cu care ai susținut autoritatea“¹⁷⁶.

Craiova rămîne sub stare de asediu, circulația fiind interzisă de la căderea serii, neputînd umbla prin oraș decît cei ce obțineau bilete de noapte de la poliție¹⁷⁷ și — după mărturia lui Carada — unii șefi de patrulare nu se sfiau să ia bani chiar de la acei cu bilete¹⁷⁸. Se aduc trupe numeroase în capitala Olteniei: de la Romanați vin 98 de dorobanți¹⁷⁹, care se înapoiază la Caracal în ziua de 13/25 noiembrie¹⁸⁰; de la Olt 60 de dorobanți sub comanda locotenentului Dobriceanu, trimiși în ziua

172. *Arh. St., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 41.* Proclamația se tipărește în 200 exemplare. (Nota tipografului Samitca din 18 nov. 1860, *Ibid.*, f. 37).

173. Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj către George Costaforu, ministrul de Interne, telegramă din 9/21 noiembrie 1860, ora 14,50. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu, Buc., 1862, p. 111.*

174. *Ibidem.* Un grup de fruntași ai orașului, în frunte cu bătrînul colonel reacționar Ioan Solomon și cu bătrînul Haralambie, vin să mulțumească prefectului pentru restabilirea ordinii. (*Ibid.*, p. 112). Dealtfel, maiorul Solomon telegrafiasse din București tatălui său cerîndu-i să-și întrebunințeze „toată influența morală spre a ajuta pe d. administrator în potolirea orașului și respectul legilor“ (*Ac. R.P.R., Ms. 3670, f. 269*). Pe de altă parte, funcționarii prefecturii, care-și petrecuseră trei nopți și trei zile în localul administrației, se pot întoarce acasă (M. Theodorian-Carada, *Răscoale în Craiova, în Arhivele Olteniei, vol. IV (1925), p. 125—126*).

175. N. M. Pîrîianu, op. cit., p. 24.

176. Depeșa din 9/21 noiembrie 1860, ora 21,20. *Acad. R.P.R., Ms. 3670, f. 280.* Guvernul aduce mulțumiri, în numele domnitorului, garnizoanei de la Craiova (comunicat din 15 noiembrie 1860, *Monitorul Oficial al Țării Romînești*, nr. 271 din 16 noiembrie 1860 (*Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 37*). din 19 noiembrie 1860, p. 767); iar ceva mai tîrziu se înalță în grad 13 soldați și caporalii din regimentul V (al 3-lea al Țării Romînești) („pentru vrednicia cu care s-au purtat... în împrejurările umate în orașul Craiovei“). *Ibid.*, nr. 3, din 12 ianuarie 1861, p. 38).

177. Se tipăresc 1150 de astfel de bilete. Nota tipografului Samitca din 18 noiembrie 1860 (*Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 37*).

178. C(arada), *Correspondința specială a Romînului, a doua relațiune asupra răscoalei din Craiova*, în *Romînului*, nr. 324 din 19 noiembrie 1860, p. 990.

179. Cu toate că la 8/20 noiembrie 1860, ora 18,25, prefectul G. G. Magheru anunță din Caracal pe colegul său de la Craiova, că-i vor sosi pînă a doua zi 150 dorobanți trimiși din Romanați. *Ac. R.P.R., Ms. 3670, f. 256*.

180. G. G. Magheru, prefectul de Romanați către G. Costaforu, ministrul de Interne, 21 noiembrie (3 decembrie) 1860 (*Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 84*); colonelul Sămășescu, ministrul ad-interim la Război, către colonelul Cornescu, comandantul garnizoanei Craiova, 13/25 noiembrie 1860. (*Ac. R.P.R., Ms. 3670, f. 320*); G. Costaforu, ministrul de Interne către prefectul de Dolj, 13/25 noiembrie 1860. (*Ibid.*, f. 321); sublocot. Chiriac, din Caracal către colonelul Macovei, inspectorul despărțirii a 2-a de dorobanți din Craiova, 13/25 noiembrie 1860. (*Ibid.*, f. 323).

de 9/21 noiembrie¹⁸¹ și înapoiăți la Slatina peste vreo zece zile¹⁸²; de la Mehedinți sosesc 200 dorobanți, care stau în garnizoana Craiovei timp de aproape două săptămîni¹⁸³. Pe de altă parte, vin două unități de linie, compania 8-a din reg. III de la Turnu-Severin, care pleacă spre Craiova la 7 noiembrie¹⁸⁴ și compania 6-a a acestui regiment, comandată de căpitanul Cernătescu, care pornește în aceeași zi spre capitala Olteniei¹⁸⁵, unde se găsea altă companie din același regiment, comandată de căpitanul Holban, numărînd în timpul turburărilor un efectiv de 160 de oameni¹⁸⁶.

Cunînd sosește la Craiova comisia specială de anchetă trimisă de guvern. Ea este compusă din P. Orbescu, directorul Ministerului de Interne¹⁸⁷, care o prezidează, din N. Bițcoveanu, directorul Ministerului de Justiție¹⁸⁸, din colonelul I. Cornescu, inspectorul jandarmilor despărțirii I-a de dorobanți¹⁸⁹ și din P. Dimancea, membru al Curții Criminale din București¹⁹⁰.

Turburările se soldează cu 8 morți în timpul răscoalei¹⁹¹ și cu

---

¹⁸¹ C. Văleanu, prefectul de Olt către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, 9/21 noiembrie 1860, ora 13,05 (Ibid., f. 276); C. Văleanu, prefectul de Olt, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 9/21 noiembrie 1860. (*Arch. Stat., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 4).

¹⁸² Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 21 noiembrie/3 decembrie 1860 (Ibid., f. 60).

¹⁸³ G. Costaforu, ministrul de Interne, către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, 8/20 noiembrie 1860 (*Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 249); colonelul Sămeșescu, ministrul ad-interim la Război, către colonelul Cornescu, comandantul garnizoanei Craiova, 15/27 noiembrie 1860 (Ibid., f. 366); Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 21 noiembrie/3 decembrie 1860 (*Arch. Stat., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 60). La 16 decembrie mai erau la Craiova 280 dorobanți (Petre Orbescu, îndeplinitorul funcțiunii de prefect de Dolj, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 16 decembrie 1860 (Ibid., f. 185)).

¹⁸⁴ Comandantul punctului de grăniceri Severin, către colonelul Conțescu, comandantul Cordonului Dunărei, 7/19 noiembrie 1860 și 11/23 noiembrie 1860. (*Arch. Stat., Insp. Grăniceri*, 1860, nr. arh. 531, nr. dos. 20, part. III, f. 298 și 313; Grig. Simboteanu, prefectul de Mehedinți, către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, 7/19 noiembrie 1860, ora 18,25 (*Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 230)).

¹⁸⁵ Colonelul Sămeșescu, ministrul ad-interim de Război, către maiorul Drăgălașescu, comandantul batalionului II din reg. III, la Calafat, 7/19 noiembrie 1860. (Ibid., f. 222); căpitanul Cernătescu, comandantul companiei a 6-a din Calafat, către Ministerul de Război, 7/19 noiembrie 1860, ora 14,15. (Ibid., f. 227); comandantul punctului de grăniceri Calafat, către colonelul Conțescu, inspectorul Cordonului Dunării, 24 noiembrie/6 decembrie 1860. (*Arch. St., Insp. Grăniceri*, 1860, nr. arh. 531, nr. dos. 20, part. III, f. 436). În legătură cu venirea la Craiova a companiei a 6-a, *Nationalulu* observă: „...Brava noastră oștire se purtă ca o adevărată oștire romînă; compania a 6-a veni în 24 de ore de la Calafat la Craiova...” (*Nationalulu*, nr. 91, din 17 noiembrie 1860, p. 361).

¹⁸⁶ Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 8/20 noiembrie 1860, *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 107.

¹⁸⁷ Funcționa în această calitate de la 6 iunie 1860. *Monitorul Oficial al Teriî Romînești*, nr. 135, din 10 iunie 1860, p. 557.

¹⁸⁸ Funcționa în această calitate de la 10 sept. 1860. Ibid., nr. 222 din 16 sept. 1860, p. 1005.

¹⁸⁹ Fusese confirmat în post de Cuza-Vodă, funcționînd și în timpul Caîma-camiei.

¹⁹⁰ Membru al Curții Criminale din București, cu începere de la 24 mai 1860. Ibid., nr. 130 din 4 iunie 1860, p. 537.

¹⁹¹ Lista primilor 8 morți și a celor 14 răniți în telegrama trimisă de Gr. Marghiloman ministrului de Interne la 10/22 noiembrie 1860, *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc. 1862, p. 112.

alți 5 morți la spital¹⁹²; între aceștia și scriitorul prefecturei, Iancu Postelnicescu (Iancu Nicolau sau Iancu Nicolescu)¹⁹³. Informația dată de revista satirică „Păcală” asupra a 18 morți și a 46 răniți¹⁹⁴ pare exagerată, sau, în orice caz, pare izvorită dintr-un svon neîntemeiat sau din animozitatea fraților Ioan și Pantazi Ghica împotriva guvernului Epureanu. Totuși, este probabil să se fi înregistrat, eventual, un număr mai ridicat de victime, ținând seama că participanții la turburările își luau cu ei morții și răniții — potrivit unei informații dată de starostele austriac din Craiova¹⁹⁵.

Craiova n-a fost singurul centru unde izbucnesc turburări în toamna anului 1860. La Ploiești au loc evenimente similare peste 6 zile, dar, cu toate acestea, de o amplitudine ceva mai mică, probabil și din pricina măsurilor militare pe care guvernul putuse să le ia între timp¹⁹⁶. Ca și la Craiova, în capitala județului Prahova se observă încă de dinainte o stare de nemulțumire, în deosebi din pricina moilor legiuri fiscale; nemulțumire la care mai contribuia și „propaganda agitatoare a unor răuvoitori”, răspânditori de svonuri. Cu 10 zile înainte — potrivit rechizitoriului procurorului de la Curțile Unite — oamenii fuseseră invitați „ca să nu lase a se pune trei biruri”; iar un cizmar declarase că fusese indemnat de un grec „să facă tot ca să nu se pue *birurile cele grele*”. La 3 noiembrie consiliul municipal ține o ședință premergătoare în chestiunea clasificării patentarilor. Cu acest prilej, Nicolae George, fost cofetar, „spăimîntat de sărăcia în care îl redusese criza comercială”, își permite „mai multe vorbe eșite din buna cuviință”, arătându-se „agitator la nesupunere”. Ședința consiliului municipal se amână pentru 13 noiembrie. Între timp, simțind apropierea unor turburări, guvernul aduce 60 de cavaleriști din Buzău¹⁹⁷, care, cu o zi înaintea mișcării,

¹⁹². Lista internaților în spital și a celor decedați acolo, în raportul din 3 februarie 1861, al Administrației Generale a Serviciului Sanitar, către Ministerul de Interne. *Arh. St., Min. Int., Div., Adm.* nr. 2652/1860, f. 325—326.

¹⁹³. Intervenția tatălui lui Iancu Postelnicescu pentru a primi o pensie și jurnalul consiliului de miniștri în acest sens. *Ibid.*, f. 291—294.

¹⁹⁴. *Păcală*, nr. 21 din 15 nov. 1860, p. 161. De altfel, informațiile date de cei doi corespondenți ai „Românului”, A. și C(ana)da coincid cu cele oficiale (*Românulu*, nr. 323 și 324 din 18 nov. 1860, p. 987 și 990).

¹⁹⁵. Starostele din Craiova, către Eder, consulul Austriei, la 20 noiembrie 1860, *Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriace, București, Copii*, 1860—1861, f. 86.

¹⁹⁶. Vezi în deosebi pentru tulburările de la Ploiești: *Acad. R.P.R., Ms.* 3670, f. 347; *Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriace, București, Copii* 1860—1861, f. 85, 90—91, 91—93; *Arh. St., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 2—3, 30—31, 58, 61, 63—65, 66, 89—90, 92; *Gazeta Tribunaletor*, nr. 11 și 12 din 21 și 28 mart. 1861, p. 91—102 (procesul); *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 269 din 14 nov. 1860, p. 1293; *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc. 1862, p. 115—118; *Românulu*, nr. 361—364 din 26—29 dec. 1860, p. 1115 și foaia volantă legată după nr. 30—31 din 30—31 ian. 1861, p. 1—4; *Naționalulu*, nr. 12, din 9 febr. 1861, p. 46—47; *Revista Carpaților*, An. I, Part. II, 1860, p. 595—596; *Secululu*, nr. 54 din 17 nov. 1860, p. 213—214.

¹⁹⁷. Escadronul II al regimentului de lăncieri face un marș forțat sub comanda căpitanului Bărcănescu, străbătînd distanța de 80 km. dintre Buzău și Ploiești în 12 ore, pe un timp ploios și pe un drum plin de greutateți, neexistînd poduri peste Teleajen și Cricov (*Regimentul 1 Rașiori. Extras din istoricul corpului, 1856—1906*, Buc., 1906, p. 23—24).

își ascut săbiile în piața publică a orașului. În Ploiești nu era însă liniște. Sîmbătă spre duminică 13 noiembrie „niște placarde se afișară pe ziduri, înțormează „Secolului“, pe care erau desemnați un militar ascuțindu-și sabia și un civil cu ciomag în mină, amenințându-se unul pe altul; de desubtul acestor deseme erau apeluri la arme și între alte fraze se cetea cu litere mari: *Unirea prin ciomag* și alte fraze triviale și desgustătoare, precum: Voi vă ascuțiți săbiile și noi ne pregătim ciomegele“. Prefectul refuză cererea lui Marin Mehedințeanu și a președintelui consiliului municipal de a amîna ședința acestui organ de conducere al orașului și atunci, cînd abea se striga la municipalitate apelul deputaților de mahalaie, în dimineața zilei de 13 noiembrie, năvălesc în sală oameni din popor. Prefectul, convins acum de inoportunitatea adunării, o amină, dar era prea tirziu. Strigînd, se stringe o însemnată mulțime, care pornește la devastarea caselor mai multor înuntași ai orașului, comercianți însemnați, în general partizani ai liberalilor (Marin Mehedințeanu, Tudor Stoian, Matache Costescu, Pavel Predescu abagiu, Ioan Gavrilescu, etc...). În total sînt atacate 9 case. Totuși și aci — ca și la Craiova — mulțimea — în care se numără Vasile cîrnătarul, Roșescu pantojarul, Ghiță Stan plăpumarul, Grigore Ioan dulgherul, Ion Iorga precupeșul, Dumitru Ilie zidarul, etc..., îndeosebi deci aceiași lume de mici meșteșugari și comercianți apăsăți de „criză“ și nemulțumiți de fiscalitatea excesivă — depășește prin acțiunile ei eventuala „propagandă“ ce i se făcuse. Potrivit rechizitoriului procurorului de la Curțile Unite, „Mihalache Roșescu, Vasile cîrnătarul, Mihalache Fronescu și Radu Dumitru calfa de cizmar purtau steag, clopote și arme“.

Pînă spre seară, prefectul stă în defensivă și abea pe la orele 6 după amiază, el intervine cu ostirea, risipind mulțimea. Dimineața cavaleriștii făcuseră o singură șarjă. Cu atît se soldează această mișcare de la Ploiești. A fost o singură victimă, mai mulți răniți și 5 presupuși înecați în butoaiile de spirt ale lui Mehedințeanu (acesta era cofetar), dar cari, pînă la urmă s-au dovedit a nu fi murit. Guvernul a putut să ia mai grabnice măsuri la Ploiești decît la Craiova. În ziua următoare mișcării ploieștene, Librecht — favoritul domnului și desigur unul dintre oamenii cei mai bine informați ai vremii — telegrafiază prefectului de Dolj, vestindu-l că poporul din Ploiești gonise „pe deputatul Grigorescu și [pe] alți liberali, care au fugit în București“ și că în urma reprimării executată de armată, se răniseră 20 de oameni și apoi se arestaseră 55 de turburători¹⁹⁸. În aceeași zi, I. Raliu, șeful secției II-a din Ministerul de Interne, este însărcinat să plece la Ploiești, împreună cu Scarlat Emanoil, membru al Curții de Apel, secția II, pentru a cerceta „în fața locului... spre a constata izvorul turburărilor întîmplute, a dovedi pe îndemnătorii la aceasta“¹⁹⁹. La 25 noiembrie comisia își socotește lucrările²⁰⁰ încheiate. Cu două zile înainte, prefectul transmisese la București semnalmentele lui Ioniță Popescu, unul dintre turburători, care fugise²⁰¹, precum și o listă a dorobanților concentrați peste rînd la Ploiești între 13 și 20 noiembrie (la 13 noiembrie doar 60 de oameni,

¹⁹⁸. Acad. R.P.R., Ms. 3670, f. 347.

¹⁹⁹. Arh. St., Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 2.

²⁰⁰. Ibid., f. 61.

²⁰¹. Ibid., f. 89. Ministerul de Interne comunică semnalmentele tuturor prefecturilor (Ibid., f. 90).

dar în zilele următoare nu mai puțin de 2061) ²⁰². La 15 decembrie înălțarea în grad a căpitanului Scarlat Băncănescu „pentru zelul și purtarea energetică ce au arătat în evenimentele de la Ploiesci” ²⁰³ pune capăt istoriei evenimentelor ploieștene din noiembrie 1860, evenimente care își vor urma însă cursul pe tărîmul justiției și pe cel al politicii.

În afara evenimentelor sîngeroase de la Craiova și Ploiești se ivesc în multe alte centre urbane ale Țării Românești „simptome de revoltă și de nemulțumiri” ²⁰⁴, ceea ce face un organ de presă să scrie că întreaga țară se afla „pe un vulcan de flăcări” ²⁰⁵. De lucrul acesta își dădea seama și guvernul, care se găsea într-o adevărată stare de panică — mai ales după izbucnirea și a turburărilor ploieștene — panică oglindită în circulara trimisă de Costaforu, ministrul de Interne, tuturor prefecturilor, în ziua următoare evenimentelor petrecute în capitala județului Prahova, circulară în care se spune prefectilor că vor da „grea socoteală, dacă se va întâmpla ceva” și în care li se cere să dea dovadă de „energie neadormită”, pe lingă „moderație și cumpănire”. Partea cea mai interesantă a acestor instrucțiuni este pasajul în care Costaforu cere prefectilor să supravegheze pe polițai, pe subprefeți, ca și pe toți funcționarii districtului; ²⁰⁶ aceasta anată nu numai îngrijorarea guvernanților, dar și subrezenia aparatului de stat pe care se bazuiau și pe care-l știau în bună măsură supus influenței foștilor guvernanți regulamentari sau adversarilor acestora — radicalilor. La Cîmpulung-Muscel se observă o stare de agitație, căci pe la mijlocul lunii noiembrie prefectul comunică Ministerului de Interne că „murmurul ce era în oraș pentru clasificarea patentarilor a încetat” ²⁰⁷. La Brăila, cum am mai amintit, circulau șvonuri, iar la 30 noiembrie se concentrează aci dorobanți peste rînd, cari „au stat rezervați, în cazarma prefecturii, ca nu cumva cu ocazia deschiderii comisiei clasificării patentarilor să nu se întîmple ca cele din orașul Craiova” ²⁰⁸. La Caracal se aruncă o scrisoare în curtea deputatului Nicolae Guran și un anume Fană Jianu lansează diferite șvonuri ²⁰⁹. În Ialomița, la Călărași, sau, cum i se mai spunea, Știrbei, situația pare să fi fost destul de încordată, o foaie din București desmițînd turburări „ce s-ar fi încercat a se face la Călărași” ²¹⁰. Prefectul de Teleorman raportează în aceeași vreme că în districtul său nu există „nici un spirit de dezordine, ce ar putea turbura liniștea publică”, dar aceasta nu-l oprește să ia măsuri preventive pentru a asigura desfășurarea operațiunilor de clasificare la Roșiori de Vede și la Alexandria ²¹¹. De asemenea, în sud-vestul țării, în Mehedinți nu erau lucrurile prea limpezi, căci la 24 noiembrie 1860, prefectura raporta cheltuirea a 200 galbeni pentru organizarea poliției secrete, întocmite „în tot județul și orașul”, adăugînd că pe lingă aceasta se cheltuisese și se

202. Ibid., f. 63—65. Vezi și fila 58.

203. *Monitorul Oastii*, nr. 52 din 24 dec. 1860, p. 925.

204. *Reforma*, nr. 68 din 17 noiembrie 1860, p. 269.

205. *Secululu*, nr. 54 din 17 noiembrie 1860, p. 214.

206. *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 332.

207. Raport din 14 nov. 1860, *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 26.

208. Raportul comandirului de dorobanți din Brăila, către Inspectoratul Dorobanților, 4 dec. 1860. *Arh. Stat.*, Insp. Dorob., nr. arh. 525, nr. dos. 4 din 1860, f. 318.

209. Scrisoare din 15 nov. 1860 și raport al prefectului din 25 nov. 1860. *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652 din 1860, f. 110—111.

210. *Secululu*, nr. 53 din 13 nov. 1860, p. 209.

211. Raport din 15 nov. 1860. *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 32.

cheltuia „pe toată ziua“ alte sume cu oamenii „ce sînt îndatorați a frecventa toate hotelurile și pînă și cele de mai rînd oirciumi, încredințându-li-se și oarecare sume spre a putea distribui prin acele locuri spre a nu fi cunoscuți“²¹². La Calafat, staroștii refuză să-și dea concursul „la clasificarea patentarilor“²¹³. În Dimbovița, la Tîrgoviște, prefectul găsește necesar, încă spre sfîrșitul lunii decembrie 1860, ca să mai păstreze în reședința sa un număr de 30 de dorobanți, „pînă va înceta cu dăsvîrșire ori ce fel de sgomote“²¹⁴; de altfel, tot aici, comitetul pentru clasificarea patentarilor refuză să mai lucreze la 10 noiembrie, membrii săi declarînd că „nu voiesc a-și trage ura cetățenilor, ce se cunosc năpăstuiți, după cum îi clasifică legea în ființă“. Prefectul, folosind „toată forța morală“, reușește să-i facă să-și reia lucru cîteva zile mai tîrziu²¹⁵. Refuzul membrilor comitetului de clasificare din Tîrgoviște de a-și continua lucrările era în concordanță cu înseși interesele lor de însemnați negustori, care erau și ei loviți de noua legiure. La Pitești, în seara zilei de 9 noiembrie, un Dimitrie Blazadin „a început a striga în contra guvernului mai multe defăimări“ în casinul lui Berlescu, spunînd, între altele, „că guvernul deși se numește liberal, dar despoaie lumea după ce a venit la putere“ și proferînd unele amenințări la adresa prefectului și a președintelui tribunalului local²¹⁶. În București n-au loc turburări, dar la 13 noiembrie o foaie semnalează svonul că armata ar fi staț de vreo trei zile „pe picior de rebel“²¹⁷.

Existența stării acesteia de agitație și de nemulțumiri din Țara Românească nu ni s-a păstrat atît prin intermediul presei, cît prin acela al rapoartelor prefectilor. Este totuși un lucru semnificativ că multe din periodicele vremii se fac apărătoarele liniștii publice, sugerînd diferite soluții pentru rezolvarea crizei: constituirea unei gărzi cetățenești²¹⁸, alcătuirea unor consilii provinciale²¹⁹, mai bine zis districtuale, etc. În privința rapoartelor prefectilor, mai trebuie observat că nu ne putem bizui întru totul pe onestitatea acestor rapoarte, prefectii avînd tot interesul, pentru situația lor personală, de a ascunde aceste frămîntări chiar în ochii guvernului. În orice caz, o săptămînă după turburările de la Ploiești, domnitorul Cuza, reîntors din Moldova la București, declară *încă* că va întâmpina cu „jură“ sa armată noi turburări „pe unde se vor ivi“²²⁰.

Masiva chemare sub arme a dorobanților de peste rînd, care are loc în cursul lunii noiembrie, constituie o dovadă hotărîtoare a existenței stării de agitație în Țara Românească. Această chemare sub arme se face pe baza hotărîrii Ministerului de Interne, „după trebuința simțită în

212. *Arh. St. Buc.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2600/1860, f. 224.

213. C. Bălcescu, directorul Ministerului de Finanțe către administrația de Dolj, 27 nov. 1860, *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 367.

214. Raport din 9/21 dec. 1860. *Arh. St.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 146.

215. Al. Cristofi, prefectul de Dimbovița către G. Costaforu, ministrul de Interne, 14 nov. 1860. *Ibid.*, f. 13.

216. *Arh. St. Buc.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2600/1860, f. 173—175.

217. *Secululu*, nr. 53 din 13 nov. 1860, p. 209—210.

218. *Romîrulu*, nr. 319—320, din 14—15 nov. 1860, p. 973 și nr. 321 din 16 nov. p. 977.

219. *Spectatorulu*, nr. 36 din 21 nov. 1860, p. 139.

220. *Monitorul Oficial al Țării Romînești*, nr. 275 din 22 nov. 1860, p. 1317.

fiecare parte ²²¹ și totuși doar județul Rîmnicul-Sărat este singurul district din cele 17 ale Țării Românești, care nu cheamă dorobanți de peste rînd, „nefiind trebuință” ²²². 16 județe din Muntenia și Oltenia își concentrează dorobanții pentru nevoile lor proprii sau pentru cele ale regiunilor învecinate. Peste Olt, concentrarea este grăbită de turburările izbucnite la Craiova, dar și dincoace de Olt în unele județe (Brăila, Vlașca și Dimbovița) stringerea dorobanților începe de la 9 și 10 noiembrie pentru a se accentua în zilele ce urmează izbucnirii mișcării de la Ploești (Ilfov, Buzău, Teleorman, Muscel, Ialomița, Argeș). În unele districte se concentrează peste 100 de dorobanți (Ialomița, Buzău, Dimbovița), iar în București se string pînă la 240 de oameni. La Giurgiu și Turnu Severin se aduc grănicerii din afara schimbului; în acest din urmă punct paza graniței suferă din pricina plecării companiei a 8-a de linie la Craiova, căci aceasta avea în sarcină și paza unei părți a frontierei. Cu unele excepții (Ialomița, Dimbovița și Brăila), spre sfîrșitul lunii noiembrie se dă drumul dorobanților pe la casele lor ²²³.

²²⁴ La 30 noiembrie, prefectul de Brăila mai concentrează un număr de dorobanți de peste rînd, deși îi liberase pe ceilalți cu 5 zile înainte. În primele zile ale lui decembrie guvernul găsește necesară o nouă chemare de dorobanți de peste rînd în județele Brăila, Buzău, Dimbovița și Rîmnicul-Sărat, „spre apărarea oricăror conflicte” ²²⁴. Spre a se evita marile cheltuieli se hotărește împărțirea dorobanților acestor județe în două schimburi în loc de trei și chemarea pe rînd a cîte unui schimb. Abia în martie 1861 departamentele de Interne și Război hotărăsc desconcentrarea, ceea ce și avusese loc, în afara Brăilei, în celelalte trei județe din inițiativa prefectilor. În ianuarie 1861 are loc o concentrare de cîteva zile a dorobanților de peste rînd din județul Romanati (9—13 ianuarie) ²²⁵. Concentrările de peste rînd duc la concluzia, că a existat o vie stare de agitație în întreaga Țară Romînească, spre sfîrșitul anului 1860. Starea aceasta de neliniște face pe Cuza Vodă la plecarea sa spre Iași, la 15 decembrie, să dea generalului Florescu comanda asupra armatei pentru ca „dispozițiunile ostășești să se ia cu cea mai mare agerime” ²²⁶.

Turburările de la Craiova, acelea de la Ploești, ca și concentrările de dorobanți din întreaga țară, au reprezentat o însemnată greutate de ordin financiar pentru guvernul Epureanu. Întreținerea dorobanților pentru asigurarea liniștei în capitala Olteniei a necesitat suma de 40.328

²²¹. Ministerul de Interne către Ministerul de Război, 19 nov. 1860. *Arh. St., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 11.

²²². Robescu, secretarul prefecturii de Rîmnicul-Sărat, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 14 dec. 1860, *Ibid.*, f. 165.

²²³. Vezi principalele piese privind concentrarea dorobanților: *Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860.

²²⁴. *Ibid.*, f. 159, 244, 286—288, 290, 318—320, 385, 403, 404, 405, 406, 407; de asemenea, *Insp. Dorob.*, 1860, nr. arh. 254, dos. 1, Part. II, f. 625, 713.

²²⁵. *Arh. St., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 227—228, 248—249, 252—254, 273, 296, 297.

²²⁶. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 299 din 21 dec. 1860, p. 1431.

lei²²⁷; iar pentru dorobanții chemați peste rînd în județele de dincoace de Olt, în afara Prahovei, s-a cheltuit, după cît se poate calcula pe baza documentelor întîlnite în cursul cercetării acestei probleme, circa 33.000 lei. Nu este deloc exagerat a socoti că sumele totale cheltuite cu măsurile acestea să fi trecut de 100.000 lei; dar, mărginindu-ne la suma de 73.328 lei pe care o cunoaștem cu certitudine, se poate afirma că ea reprezintă o cheltuială suplimentară egală aproape cu a 6-a parte din suma prevăzută în bugetul pe anul 1860 pentru cheltuielile obișnuite ale corpului dorobanții din Țara Românească²²⁸. Cheltuielile erau mărite și de faptul că dorobanților chemați peste rînd li se destina „lei 2 pe zi pentru un om cu calul lui, adică în douăzeci se liberează la cei de rînd“²²⁹. Suma mare a cheltuielilor acestora face ca să se ajungă la o mulțime de încurcături de ordin financiar. Prefecturile nu capătă descărcare pentru banii avansați, Ministerul de Război cere celui de Interne să acopere cheltuielile din fondurile sale, ceea ce acesta admite doar pentru unele sume²³⁰. Prefecturile de Buzău și Olt nu capătă descărcare pentru cheltuielile cu dorobanții din noiembrie 1860 nici în vara anului următor²³¹; iar prefectura de Vâlcea se găsește în această situație chiar în primăvara anului 1862²³².

După încetarea turburărilor de la Craiova și venirea comisiei de anchetă se începe instruirea procesului. De altfel, instrucția începuse încă din timpul turburărilor, fiind executată de Anghelovici, procurorul Curții de Apel Craiova Secția II-a²³³, substitutul ambelor Curți din Craiova I. Dimitrescu²³⁴ și procurorul tribunalului Dolj, Const. Zaman²³⁵; în timp ce Gh. Chițu, procurorul Curții Secția I-a, care dispăruse în timpul turburărilor, este suspendat de la 11/23 noiembrie²³⁶. Pe de altă parte, Zissu, procurorul Înaltei Curți este trimis în mod grabnic la Craiova²³⁷;

²²⁷. Const. Bălcescu, directorul Ministerului de Finanțe, către G. Costaforu, ministrul de Interne, 14 martie 1861 (*Arh. St., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 412). La această sumă este probabil de adăugat cea de 10.000 lei cheltuită de P. Orbescu din fondurile secrete (cite 1.575 dați lui N. Bițcoveanu, lui P. Dimancea și col. Cornescu; 2.575 luați de el. P. Orbescu și 1.322 puși la dispoziția polițaiului) (*Arh. St., Min. Int. Ț. R., Div. Adm.*, nr. 2600/1860, f. 219—220).

²²⁸. 545.982 lei. *Monitorul Oficial Oastii...*, nr. 47 din 28 nov. 1860, p. 848.

²²⁹. Generalul I. E. Florescu, ministrul de Război către col. Cornescu, inspectorul despărțirii I-a de Dorobanți, 18/30 ian. 1861 (*Arh. St., Insp. Dorob.*, 1861, nr. 474, nr. dos. I, Part. I, f. 58).

²³⁰. *Arh. St., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 327, 329, 331, 333, 334, 335.

²³¹. *Ibid.*, f. 465 și 470.

²³². *Ibid.*, f. 487.

²³³. V. Boerescu, ministrul Justiției către Anghelovici, procurorul Curții de Apel Craiova, Secția II-a, 12/24 nov. 1860, ora 17,20. *Acad. R.P.R.*, Ms. Rom. 3670, f. 312.

²³⁴. V. Boerescu, ministrul Justiției către I. Dumitrescu, substitutul ambelor secții ale Curții de Apel din Craiova, 8/20 noiembrie 1860, ora 22,10, *Ibid.*, f. 259.

²³⁵. V. Boerescu, ministrul Justiției către Const. Zaman, procurorul tribunalului Dolj, 8/20 nov. 1860, ora 11,10. *Ibid.*, f. 246.

²³⁶. V. Boerescu, ministrul Justiției către președintele Curții de Apel Craiova, Secția I-a, 11/23 noiembrie 1860, ora 1,10. *Ibid.*, f. 297.

²³⁷. V. Boerescu, ministrul Justiției către Gr. Marghiloman, prefectul de Dolj, 12/24 nov. 1860. *Ibid.*, f. 309. Vezi și telegrama trimisă de Zissu lui Marghiloman, din Slatina la 14/26 nov. 1860. *Ibid.* f. 327.

iar Bîtcoveanu, directorul Ministerului Justiției, membru al comisiei de anchetă, este prevenit să nu-și încheie lucrările de investigație pînă ce nu va sosi procurorul Înaltei Curți²³⁸. Boerescu, îngrijorat de faptul că ancheta nu reușea să desvăluie instigatorii din umbră ai turburărilor, descoperire care ar fi avut o mare însemnătate politică pentru guvern, telegrafiază reprezentanților săi la Craiova următoarele, în ziua de 15/27 noiembrie 1860²³⁹: „Vă mai recomand a proceda cu activitate. Nu aveți scrupule nebazate; ori asupra cărui veți avea oarecare bănueli, arestați și călcați casa și dacă apoi nu veți afla nimic, liberați-l...“. Pe de altă parte, anulînd suspendarea lui Chițu, îi ordonă lui și lui Anghelovici să lucreze „cu energie“ și fără „cea mai mică slăbiciune“, iar pe ultimul îl dojenește pentru că declarase comisiei directorilor de ministere „că se simte incapabil d-a lucra în chestia anchetei“²⁴⁰. Telegrafînd și lui Bîtcoveanu, Boerescu îi cere să supravegheze pe cei doi procurori ai secțiilor Curții din Craiova²⁴¹.

La 17 decembrie începe procesul a 158 de acuzați²⁴². Valentineanu, adversar implacabil al guvernului Epureanu, susține că printre învinuții ar fi fost cuprinși și simplii privitori ai turburărilor²⁴³. La începutul dezbaterilor, procurorul Chițu califică faptele comise de acuzați drept „criminale în contra ordinei și siguranței sociale, dar, apoi, își modifică punctul de vedere, alăturîndu-se, aproape, părerii apărătorilor învinuților. Pe de altă parte, doi dintre judecători, Teodor Merișescu și C. Robescu, se pronunță pentru necompetența Curților Unite de a judeca evenimentele de la 7 și 8 noiembrie, cerînd trimiterea procesului la tribunalele ordinare. În urma pladoariei lui Gh. I. Vernescu, principalul apărător al turburărilor²⁴⁴, Curțile Unite decid, cu o majoritate de 5 contra 4, că faptele din noiembrie „nu se pot socoti ca fapte premeditate, care ar fi avut de scop resturnarea sistemului guvernamental, ci numai [ca] o pornire spontană de resbunare în contra prefecturii și a persoanei prefectului“²⁴⁵. Pe baza acestor considerente, condamnările pronunțate sînt extrem de ușoare și ele nu privesc decît un foarte mic număr de acuzați²⁴⁶. Din această

²³⁸ V. Boerescu, ministrul Justiției, către Bîtcoveanu, directorul Ministerului de Justiție și Dimancea, 14/26 noiembrie 1860. Ibid. f. 335.

²³⁹ V. Boerescu, ministrul Justiției către Bîtcoveanu, Dimancea și procurorii aflați la Craiova, 15/27 noiembrie 1860, Ibid., f. 356.

²⁴⁰ V. Boerescu, ministrul Justiției, către Anghelovici și Chițu, procurorii secțiilor Curții de Apel Craiova, 16/28 noiembrie 1860. Ibid., f. 388.

²⁴¹ V. Boerescu, ministrul Justiției, către Bîtcoveanu, directorul Ministerului Justiției, 16/28 noiembrie 1860. Ibid., f. 390.

²⁴² Vezi amănunte în *Reforma*, nr. 1 și 5 din 19 ian. și 5 februarie 1861, p. 1—4, 17—19; *Romînu*, nr. 29 din 29 ianuarie 1861, p. 94—95 (pladoaria lui Gh. I. Vernescu, reproducă dînt-un număr din *Reforma*, inexistent în colecția Academiei R.P.R.); *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 151—155. Pladoaria lui Vernescu este reproducă și de *Viitorul* din Iași, în nr. 8 din 11 februarie 1861, p. 2—3.

²⁴³ Valentineanu ca și Vernescu mai acuză guvernul de a fi adus ca martori ai acuzării pe funcționari ai poliției, oameni fără onorabilitate, sau alții aduși cu sila!

²⁴⁴ Craiovenii îi litografiază portretul, lucru socotit de *Romînu* (nr. 81 din 22 martie 1861, p. 263) drept „un semn de deșteptarea spiritului public“. Se pune drept motto la portret: „Craiova recunoscătoare“.

²⁴⁵ Considerentele Curților Unite în *Romînu*, nr. 23—24 din 23—24 ianuarie 1861, p. 73.

²⁴⁶ *Romînu*, nr. 19 din 19 ianuarie 1861, p. 57; *Anunțătorul Român*, nr. 6 din 21 ianuarie 1861, p. 1.

cauză, guvernul, care-și dădea seama că se găsea într-o grea situație, mai ales că fusese interpelat și în Adunare, caută să smulgă o altă sentință de la justiție, aducând procesul în fața Înaltei Curți, unde acuzarea este susținută de Șoimescu, o rudă a ministrului de Justiție.

Procesul începe să se judece la 24 martie 1861, ne mai fiind acuzați decât 58 de turburători. Mulți dintre aceștia veniseră pe jos de la Craiova și în stare de libertate. Înalta Curte respinge motivele de incompetență ridicate de Pantazi Ghica, ascultă apoi rechizitoriul lui Șoimescu, acesta recunoscând că nu vedea în faptele de la Craiova „o tendință pentru a restitui sistemul nostru public”, idar protestînd împotriva sentinței Curții Unite, care nu văzuseră în aceste fapte o turburare a ordinii publice. Pantazi Ghica ia cuvîntul în apărarea învinuiților și arată înaltei instanțe că la Craiova n-au fost șefi, planuri, sau o organizare sistematică și deci n-a fost revoltă și aduce în același timp grave acuzații lui Marghiloman. Sentința Înaltei Curți condamnă doar 12 dintre acuzați, dintre cari 8 la simple pedepse corecționale²⁴⁷.

În afara procesului principal, a cărui sentință se dă la 28 martie 1861, mai au loc și alte cîteva procese legate tot de turburările de la Craiova din noiembrie 1860 și anume: procesul dorobanților Ioniță Tumbulucea și Constantin Manole Olaru, care, nefiind sub arme, participaseră la turburări²⁴⁸; apoi procesul locotenentului Dîrceanu, comandantul dorobanților din Dolj și a 4 jandarmi din unitatea sa, care-l acuzaseră de a-i fi îndemnat să declare comisiei de anchetă anumite învinuiri la adresa prefectului Marghiloman²⁴⁹ și în sfîrșit, procesul locotenentului Racotă, al doilea ajutor al comandantului despărțirii a 2-a de dorobanți, acuzat de a nu fi venit la timp să se pună la dispoziția prefectului în zilele turburărilor, sub pretextul că ar fi fost bolnav²⁵⁰. Tot aci, trebuie semnalat faptul destituirii din post a colonelului Macovei, inspectorul despărțirii a 2-a de dorobanți, care evitase să vină la Craiova în timpul mișcărilor de stradă²⁵¹.

Procesul turburărilor de la Ploești se judecă de către Curțile Unite din București sub președinția lui Eustațiu Schina²⁵². Dezbaterile au loc

247. Vezi pentru acest proces: *Uniunea Română*, nr. 7 din 1 aprilie 1861, p. 27; *Unirea*, nr. 12 și 14 din 1 și 8 aprilie 1861, p. 47—48, 56 (pledoaria lui Pantazi Ghica); *Gazeta Tribunaletor*, nr. 12 din 28 martie 1861, p. 102—107 (rechizitoriul lui Șoimescu și sentința Înaltei Curți). De asemenea, mai vezi, *Unirea*, nr. 8, 9, 10, 12 și 13 din 14, 18, 21 martie, 1 și 4 aprilie 1861, p. 31, 33, 37, 45, 51—52 și *Naționalul*, nr. 26 din 30 martie 1861, p. 103.

248. *Arh. St.*, Consiliul de Război Permanent, Divizia I, 1860, nr. arh. 61, nr. dos. 3.

249. *Arh. Stat.*, Comenduirea București, 1861, nr. arh. 470, nr. dos. 11, Part. I., f. 51, 99, 106, 176, 192; *Arh. Stat.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 243, 265, 268, 283, 357—362, 382; *Arh. Stat.*, Insp. Dorobanților Despărțirii I-a, 1861, nr. arh. 474, nr. dos. 1, Partea I., f. 67, 70, 361, 478, 479, 489; *Acad. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 48; *Monitorul Oastii*, nr. 8, 18 și 20 din 5 februarie, 3 și 14 aprilie 1861, p. 114, 283 și 317; *Romînul*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 990.

250. *Arh. Stat.*, Comenduirea București, 1861, nr. arh. 470, nr. dos. 1 Part. I., f. 101; *Arh. Stat.*, Insp. Dorobanților Despărțirii I-a, 1861, nr. arh. 474, nr. dos. 1, Partea I, f. 71—72, 101—102.

251. Vezi *Acad. R.P.R.*, Ms. Rom. 3670, f. 20, 37, 49, 53, 73, 74; *Monitorul Oastii*, nr. 51 din 18 dec. 1860, p. 915 (la 14 dec. e suspendat din funcțiunea sa) și nr. 8 din 5 februarie 1861, p. 114; *Romînul*, nr. 323 din 18 nov. 1860, p. 986—987 și nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 990.

252. *Gazeta Tribunaletor*, nr. 11 și 12 din 21 și 28 martie 1861, p. 89—102.

la 2 martie 1861. Rechizitoriul este susținut de către Grigore Lahovary — procurorul Curții Criminale — care învinuiește majoritatea imprecințelor de a fi comis delictul „sediției“, căci, spune el, „sediția se deosebește... de rebelie printr-asta că rebelia este o ceată formată din întimplare și cu scop de a se opune autorităților, cînd vrea să execute ceva; de vreme ce sediția este o ceată formată, nu din întimplare ci o ceată formată de mai-nainte... nu ca să se opue autorităților în execuția administrativă, ci ca să silească pe autorități a face sau a nu face ceva“. El mai susține că cetele turburătoare din Ploiești „nu erau formate din întimplare, nu erau accidentale“. În general, rechizitoriul se sprijină pe concluziile comisiei de anchetă prezidată de Ralian. Apărătorul acuzațiilor este avocatul N. Apolonie și doar pentru unii dintre învinuiți pledează C. Scanavi și A. Geani. Sentința Curților Unite recunoaște că „adunarea turburătoare a existat, că somațiile s-au făcut mai mult decît de trei ori“, dar subliniază faptul că „din niciun act nu se constată că vreunul dintre acuzații dați în judecată s-a prins acolo pe loc“. Se condamnă 25 de acuzați ca turburători „neprinsi pe loc“ sau ca „dărîmători“ și jefuitori de case. Cei învinuiți de a fi instigat sînt achitați din lipsă de dovezi. Ca de obicei, acuzații cei mai mărunți din punct de vedere social suferă rigorile unor sentințe mai grele, decît cele date de Înalta Curte pentru procesul turburărilor de la Craiova, în timp ce cei care îndemnaseră la turburări, sînt achitați.

În general, se poate vorbi — în aprecierea proceselor legate de turburările orășenești din toamna anului 1860 — de o tendință de minimalizare a acestor evenimente. Deși guvernul caută să-și justifice acțiunea de reprimare, el nu poate părăsi poziția claselor dominante, care nu voiau să admită mișcări de masă pentru răsturnarea „ordinii sociale“ în ființă. În sentințele date în cele două procese principale — sentința oglindind poziția unei justiții în bună măsură înfeudată puterii executive — se vedește această preocupare, deși — pe de altă parte — guvernul are interesul său propriu de a combate acuzațiile ce i se aduseseră de a se fi grăbit și de a fi fost el însuși provocatorul turburărilor.

După evenimentele sîngeroase de la Craiova, guvernul Epureanu duce o grea luptă cu Adunarea, „care nu voia cu niciun chip să-l sufere²⁵³ și care-l acuză de a fi responsabil de o vărsare de sînge inutilă și-i cerea socoteală, între altele, pentru nesancționarea scăzămîntului arendașilor și pentru începerea operațiunilor de clasificare a patentelor, înainte de promulgarea specială a legii. I se mai imputa cabinetului Epureanu faptul că suprimase foile „Independența“ și „Nichipercea“, pentru niște atacuri aduse guvernului în legătură cu chestiunea Craiovei și că închisese pe redactorii acestor periodice²⁵⁴.

²⁵³. N. Iorga, *Istoria Romînilor*, Buc., 1938, vol. IX, p. 363.

²⁵⁴. Cele două foi sînt suprimate la 30 noiembrie 1860 (*Monitorul Oficial al Țării Romînești*, nr. 283 din 1 decembrie 1860, p. 1349). La 4 februarie 1861 se va suprima din motive similare „Reforma“ (*Monitorul Oficial al Țării Romînești*, nr. 28 din 7 februarie 1861, p. 109). La 10 aprilie, în ziua deschiderii noii Adunări, guvernul publică ordonanța de grațiere a zăriaștilor Orășanu și Valentineanu, redactorii foilor „Nichipercea“ și „Reforma“ (*Monitorul Oficial al Țării Romînești*, nr. 80 din 10 aprilie 1861, p. 317).

Problema frământărilor din țară o pune însuși domnitorul la deschiderea Adunării, căci el pomeneste în mesagiul său de faptul că „în cîteva puncturi ale țării respectul legilor s-a călcat“, dar că „mulțumită energiei desvăluită de autoritățile locale, mulțumită curajului junei noastre armate, care pretutindenea și-a făcut datoria, liniștea s-a statornicit în curind“²⁵⁵. Opozanții guvernului nu se mulțumesc cu această declarație, ci în scurt timp trec la o acțiune directă. C. A. Rosetti pornește primul atac la adresa guvernului la 7 decembrie 1860, cînd îi cere socoteală în Adunare pentru suprimarea „Independenței“²⁵⁶; a doua zi îi răspunde Costaforu, căutînd să justifice actul ministerului²⁵⁷. Peste cîteva zile, atacul este reluat de Ioan Ghica, cel învinuit de un oficios guvernamental de a fi fost provocatorul turburărilor, care cere să se depună pe biroul Adunării dosarele anchetei²⁵⁸; i se răspunde de Manole Costache Epureanu că este rugat să aștepte „pînă cînd magistratura își va termina lucrarea“²⁵⁹. La începutul noului an, chestiunea este din nou deschisă, de data aceasta de un fruntaș al conseruatorilor, Gh. Știrbei, care cere guvernului să depună dosarele răscoalei. Se naște o discuție vie asupra dreptului de anchetă al Adunării și Costaforu, luînd cuvîntul, declară că „guvernul a lovit pe revoluționarii din Craiova și a înfrînt revoluțiunea cu puterea“ și el reușește să convingă pe deputați să aștepte sentința Curților Unite de la Craiova²⁶⁰. Mai tirziu, însuși guvernul caută să nu mai prezinte lucrurile sub acest aspect „revoluționar“. Peste 10 zile, cu ocazia redactării răspunsului la mesagiul domnesc, problema se redeschide. Comisia însărcinată cu redactarea acestui răspuns propune includerea următorului pasagiului: „...Dezordinile de la Ploești, mai cu seamă cele de la Craiova, prin fatalele rezultate ale unei inversurări nepomenite în țara noastră și neînțeleasă, au devenit o calamitate publică, dureros simțită de toți Romîinii. Grație cerului, ordinea n-a întîrziat a se restabili. Acum este rîndul justiției a-și face datoria și negreșit va dovedi și va supune pe culpabili la toată dreptatea legilor...“²⁶¹. Cînd se ajunge la discutarea acestei propuneri, intervin Brîncoveanu și Ioan Ghica, ca și alți deputați ai părții drepte și stîngi din Adunare și aceasta, după discuții furtivoase, votează un amendament prin care se aruncă responsabilitatea evenimentelor asupra guvernului²⁶². Spre mîrșitul lunii, deputații doljeni propun un amendament și mai grav la adresa ministerului, care este votat și el de Adunare²⁶³. Astfel se ajunge ca în adresa trimisă domnitorului să i se declare că la Craiova „spirit de revoltă n-a existat“ și să i se ceară „ca acei cari au atras un minut măcar bănuiala lumii că ar fi existat un

²⁵⁵. Ibid., nr. 282 din 30 noiembrie 1860, p. 1345.

²⁵⁶. Ibid., nr. 290 din 10 dec. 1860, p. 1382 și supl. la nr. 291 din 12 dec. 1860, p. 1390.

²⁵⁷. Ibid., supl. la nr. 292 din 13 dec. 1860, p. 1397—1398.

²⁵⁸. Ședința din 15 dec. 1860. Ibid. supl. la nr. 306 din 31 dec. 1860, p. 1471—1472.

²⁵⁹. Ședința din 17 decembrie 1860. Ibid., supl. la nr. 301 din 23 dec. 1860, p. 1443 și supl. la nr. 306 din 31 decembrie 1860, p. 1476.

²⁶⁰. Ședința din 3 ianuarie 1861. Ibid., supl. la nr. 11 din 16 ian. 1861, p. 1—4.

²⁶¹. Ședința din 12 ianuarie 1861. Ibid., supl. la nr. 16 din 21 ian. 1861, p. 3.

²⁶². Ședința din 19 ianuarie 1861. Ibid., supl. la nr. 24 din 1 februarie 1861, p. 1—2.

asemenea spirit, să-și ia cuvenita pedeapsă”²⁶⁴. Toți deputații reprezentând interesele claselor dominante n-aveau interesul de a da amplitudine aspectului revoluționar al turburărilor; iar deputații opozanți minimalizează în special aceste evenimente pentru a putea avea pretextul înlăturării de la conducere a ministerului Epureanu.

Guvernul, deși își dădea seama că se angajase pe o cale primejdioasă și că greșelile de tact ale reprezentantului său de la Craiova, ca și îndrăznețele atitudini adoptate de unii membri ai săi (în deosebi de Costaforu), foloseau adversarilor ca să-l împingă spre cădere, nu vrea să cedeze nimic din poziția sa. Ministerul destitue pe unii membri ai Curții de Apel din Craiova (Em. Chinezu, T. Merișescu, Costache Robescu)²⁶⁵, ca și pe procurorul Chițu²⁶⁶, care avusese o atitudine ciudată în timpul turburărilor (avînd și un frate negustor amestecat în aceste evenimente) și numește în schimb pe Grigore Marghiloman, membru la Curtea de Apel din București, Secția I²⁶⁷, iar pe polițaiul Tănase Dumitrescu îl face membru supleant la Curtea de Apel din Craiova, Secția II²⁶⁸. Față de Adunare adoptă o atitudine intransigentă, propunînd domnitorului dizolvarea ei, ceea ce are loc la 31 ianuarie 1861²⁶⁹. Intreaga presă (acum și aceea din Moldova), cu excepția foilor guvernamentale („Naționalulu”, „La Voix de la Roumanie” și „Proprietarul Român”, editat de Heliade), atacă cu violență ministerul²⁷⁰.

263. Ședința din 28 ianuarie 1861. Ibid., supl. la nr. 74 din 3 aprilie 1861, p. 6—7.

264. Adresa de răspuns prezentată domnului la 30 ianuarie 1861. Ibid., nr. 24 din 1 februarie 1861, p. 93.

265. Ibid., nr. 298 din 20 decembrie 1860, p. 1423; nr. 33 din 13 febr. 1861, p. 129—130; nr. 46 din 28 febr. 1861, p. 181.

266. Ibidem.

267. Ibid. nr. 27 din 6 febr. 1861, p. 105. Busuioceanu ironizînd situația scrie că Marghiloman „a fost pedepsit cu un post de judecător la una din curțile bucu-reștene” (*Unirea*, nr. 7 din 11 martie 1861, p. 25).

268. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 46 din 28 febr. 1861. p. 181.

269. Ibid., nr. 24 din 1 februarie 1861, p. 93—94.

270. Listă indicativă a comentariilor și știrilor apărute în presa din Principate în legătură cu conflictul dintre guvern și Adunare privind chestiunea Craiovei, în prima parte a anului 1861: *Anunțatorul Român*, nr. 6 din 21 ian. 1861, p. 1; *Independența*, nr. 15 din 13 aprilie 1861, p. 38; nr. 17 din 20 aprilie 1861, p. 46; *Naționalulu*, nr. 2 din 5 ian. 1861, p. 5; nr. 9 din 29 ian. 1861, p. 34; nr. 10 din 2 febr. 1861, p. 37; nr. 15 din 19 febr. 1861, p. 57; nr. 18 din 2 martie 1861, p. 70 („Ministerul și Adunarea disolută”); nr. 26 din 30 martie 1861, p. 103; *Papotulu* nr. 3 din 17 aprilie 1861 (Sofia Hrisoscoleu, „O idee asupra rescoalei din țără”); *Proprietarul Român*, nr. 3 din 5 ianuarie 1861, p. 11; nr. 7 și 8 din 19 și 23 ian. 1861, p. 27 și 32 (P. Grădișteanu, „Camera și Ministerul”); nr. 11 din 6 febr. 1861, p. 41; nr. 18 din 9 martie 1861, p. 69; nr. 18 din 9 martie 1861, p. 70 (S. Scurtu „Cum trebuie formată camera fiitoare”); *Reforma*, nr. 1 din 19 ianuarie 1861, p. 1—4 (p. 2—3: I. G. Valentineanu „Pretinsa răscoală din Craiova și procesul acușătiloru”, nr. 5 din 5 februarie 1861, p. 16—18 (p. 17—18; I. G. Valentineanu „Pretinsa rescoală din Craiova și procesul acușătiloru”); nr. 7 și 8 din 11 și 14 mai 1861, p. 27 și 34 („Ministeriul Epureanu și țără”) (lipsește nr.-ele 2—4 din colecția Academiei R.P.R.); *Revista Carpaților*, An. II, Part. I, p. 258; *Romînu*, nr. 1 din 1 ian. 1861, p. 2 (scrisoarea de protest a lui Emanoil Chinezu pentru destituirea sa din magistratură); nr. 9—10 din 9—10 ian. 1861, p. 30 (eronat: 26); nr. 19 din 19 ianuarie 1861, p. 57; nr. 23—24 din 23—24 ianuarie 1861, p. 73 (Considerentele Curților-Unite din Craiova în procesul acușătiloru de revoltă); nr. 29

Noua Adunare, care se deschide la 10 aprilie 1861, are în general aceeași compoziție ca și cea dizolvată, numai că aproape toți candidații guvernului își pierd mandatele²⁷¹. Pe drept cuvânt se însemna în foaia ieșeană *Dacia*: „să lăsăm pre morți, să lăsăm ministerul bucureștean... să-și dea ultima respirație... în față cu Camera...”²⁷², căci la 14 aprilie Adunarea se declară permanentă și votează darea în judecată a guvernului, care dealtfel și demisionează, numai decît după ce constată atitudinea pe care o adoptase Camera²⁷³. La 20 mai, Ioan Ghica, dușmanul înverșunat al ministerului Epureanu, prezintă Adunării actul „coordonator” al greșelilor guvernului căzut, care este votat²⁷⁴. În vara anului următor, Curtea de Casație achită guvernul Epureanu, dar pentru moment adversarii săi își ajunseseră scopul, reușind să-l înlăture de la putere. După un destul de lung interimat al directorilor de departamente, domnitorul încredințează fratele puterii lui Barbu Catargiu, care formează un minister conservator de scurtă durată²⁷⁵.

Frământările și turburările orășenești de la sfîrșitul anului 1860 constituie unul din momentele cele mai vii de agitare a maselor în primii ani de existență ai Principatelor Unite. Aceste evenimente petrecute în lumea orașelor muntene din ultimele luni ale anului 1860 au izvorit din

din 29 ianuarie 1861, p. 94—95 („Procesul acuzaților din Craiova. Pledoaria D. G. I. Vernescu”); nr. 55 din 24 febr. 1861 (Dim. Brătianu „Ministeriul și Adunarea disolută”); nr. 65—66 din 7 martie 1861, p. 213—214 (eronat: 113—214) (C. A. Rosetti „Warszawa și Craiova”); nr. 74 din 15 martie 1861, p. 239; nr. 76 din 17 martie 1861, p. 247; nr. 81 din 22 martie 1861, p. 263; *Țîmpulu* nr. 65 din 5 ianuarie 1861, p. 258; nr. 71 din 28 ianuarie 1861, p. 282—283 (Bossueceanu „Proprietaru Român și Ministerul”); *Uniunea*, nr. 4 din 28 februarie 1861, p. 14—15 („Ministeriul și Adunarea disolută”); nr. 5 din 4 martie 1861, p. 19 (scrisoarea deschisă a unui abonat, care protestează împotriva numirii lui Marghiloman ca membru al Curții de Apel din București); nr. 6 din 7 martie 1861, p. 21; nr. 7 din 11 martie 1861, p. 25; nr. 8 din 14 mart. 1861, p. 31; nr. 12 din 1 aprilie 1861, p. 45; nr. 12 și 14 din 1 și 8 aprilie 1861, p. 47—48 și 56 („Pledariulu D-lui Pantazi Ghica, avocatulu orașenilor craioveni”); nr. 13 din 4 aprilie 1861, p. 51—52; *Uniunea Romînă*, nr. 3 din 18 martie 1861, p. 10; nr. 7 din 1 aprilie 1861, p. 27—28 („Procesulu Craiovei”); *La Voix de la Roumanie*, nr. 4 din 16/28 februarie 1861, p. 13 („Dissolution de l'Assemblée législative”) și nr. 11 din 6/18 aprilie 1861, p. 43.

În presa Moldovei: *Dacia*, Iași, nr. 20 din 13 aprilie 1861, p. 1; nr. 25—26 din 22—26 aprilie 1861, p. 1; *Trecutul*, Iași, nr. 10 din 4 martie 1861, p. 1; nr. 13 din 15 martie 1861, p. 2; nr. 23 din 19 aprilie 1861, p. 1; nr. 25 din 29 aprilie 1861, p. 1 și 2—3 („Alegerea Domnului Manoil Costachi deputatu de Bîrlad”); nr. 28 din 10 mai 1861, p. 3—4; *Viitorulu*, Iași nr. 1 din 18 ianuarie 1861, p. 1, 2; nr. 8 din 11 februarie 1861, p. 1, 2—3; nr. 14 din 4 martie 1861, p. 1; nr. 25 din 8 aprilie 1861, p. 1 (lista deputaților cari au votat în Țara Romînească împotriva guvernului); nr. 28 și 29 din 15 și 18 aprilie 1861, p. 3 și 2—4 (Pledoaria lui P. Ghica în procesul Craiovenilor de la Înalta Curte); nr. 45 din 7 iunie 1861, p. 2—3.

²⁷¹ *La Voix de la Roumanie*, nr. 11 din 6/18 aprilie 1861, p. 43.

²⁷² *Dacia*, Iași, nr. 20 din 13 aprilie 1861, p. 1.

²⁷³ Ședința permanentă din 14—15 aprilie 1861. *Monitorul Oficial al Țerei Romînești*, supl. la nr. 95 din 2 mai 1861, p. 1—16.

²⁷⁴ *Ibid.*, supl. la nr. 116 din 26 mai 1861, p. 1—5.

²⁷⁵ Este de observat că în ședința sa din 18 mai 1861 Adunarea votează propunerea secției administrative ca să se ceară guvernului să redacteze o nouă lege a patentelor, aceea nesanționată și nepromulgată a guvernului Epureanu producînd mari nemulțumiri. *Ibid.*, supl. la nr. 111, mai 1861, p. 15—16 (eronat 115—116).

profunde nemulțumiri ale maselor, nemulțumiri care au fost ajutate să izbucnească și prin ațitări reacționare, ostile progresului. Totuși, izbucnirea turburărilor în două însemnate centre ale Țării Românești și înființarea frământărilor în majoritatea orașelor muntene dovedește în primul rând și înainte de toate existența profundelor nemulțumiri cu totul independente de ațitări retrograde, nemulțumiri puternice în stare ele înșile să genereze izbucnirea turburărilor. Aceasta constituie trăsătura dominantă a acestor agitații și turburări și nu folosirea nemulțumirilor de către uneltitorii reacțiunii. Societatea fierbea și în această atmosferă încărcată era firesc să se ivească și pescuitori în apă turbure, agenți ai „coteriilor“, care să caute să întoarcă înapoi roata istoriei, falsificând însăși dorința majorității maselor, nemulțumite mai ales de trecut și de consecințele sale, decât de prezentul și viitorul ce se anunța. Mai este neîndoiebnic că însăși frinarea desfășurării evenimentelor politice ce urmează îndoitei alegeri de la 24 ianuarie, să fi propus mari nemulțumiri, „noul regim“ neaducând pentru masele, care nu vedeau îndeajuns de clar politic, bunăstarea așteptată și progresul imediat mult dorit. De altfel, înfrățuirea năzuințelor maselor largi nu se putea realiza nici în noul mod de producție capitalist — mai ales sub aspectul său burghezo-mosieresc — a cărui dezvoltare reacționarii căutau s-o împiedice sau cel puțin s-o întârzie. Criza comercială și monetară s-a alăturat faptului frinării consecințelor social-politice ale actului de la 24 ianuarie, contribuind la dezvoltarea unui mediu prielnic desfășurării agitațiilor.

Care a fost compoziția socială a celor care participă la turburări? Ei erau în majoritate mici negustori, sau mici meseriași: cojocari, simigii, timplari, marchitani, tabaci, cizmari, dogari, etc...²⁷⁶. Primul corespondent al *Romînului* declară că la Craiova „revoluții“ erau „oameni de basă condițiune și vagabonzi streini“²⁷⁷, iar din cei 12 craioveni, condamnați în ultima instanță de Înalta Curte, se pot semna un potcovar, un coșar, un măcelăr, un cizmar, un alunar și un șepcar; la ceilalți șase nu se indică profesiunea²⁷⁸. De asemenea, între cei 25 condamnați pentru turburările de la Ploesti se numără în mod cert 16 mici meseriași sau mici negustori; la ceilalți 9 neindicându-se profesiunea²⁷⁹. Încă o observație în privința participanților la turburări: între aceștia erau foarte mulți minori. Dintre 12 craioveni condamnați de Înalta Curte sînt 5 minori²⁸⁰; la Ploesti tot așa, din 25 condamnați, se numără 7 minori²⁸¹.

Problema uneltirilor din umbră, care ar fi împins la agitații și chiar la turburări frământă lumea politică din Țara Românească chiar din toamna anului 1860. Guvernul trimite comisia sa de anchetă la Craiova cu

²⁷⁶. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 273 din 18 noiembrie 1860, p. 1311; lista de morți și răniți trimisă de Administrația Generală a Serviciului Sanitar la 3 februarie 1861 Ministerului de Interne, precum și lista de răniți trimisă de prefectul de Dolj, la 20 dec. 1860, Ministerului de Interne (*Arh. Stat., Min. Int., Div. Adm.*, nr. 2652/1860, f. 325—326, 189—190). Vezi și *Gazeta Tribunalelor*, nr. 11 și 12 din 21 și 28 mart. 1861, p. 91—102: pentru ploieșteni.

²⁷⁷. A., *Infia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Romînu*, nr. 323 din 18 noiembrie 1860, p. 986.

²⁷⁸. Sentința Înaltei Curți. *Gazeta Tribunalelor*, nr. 12 din 28 martie 1861, p. 107—108.

²⁷⁹. Ibid. p. 89—102.

²⁸⁰. Ibid., p. 107—108.

²⁸¹. Ibid., p. 102.

instrucțiunea de a dovedi „pe adevărații uneltitori ce prin machinațiile lor criminale au căutat a sugruma drepturile naționale”²⁸². Orășanu în „Nichipercea” cere și el guvernului „să lovească răul în cap, ca să-l poată stinge cu desăvîrșire, iar nu să se mulțumească a lovi niște victime ale intrigei, niște oameni care n-au conștiința faptului”²⁸³. „Anunțatorul Român” arată că șefii din umbră ai răscoalelor „n-avură niciun cutezanță a se pune în fruntea acestei nelegiuite mișcări”²⁸⁴. „Naționalulu”, care era influențat de V. Boerescu, ministrul Justiției, lansează un atac împotriva lui Ioan Ghica, insinuînd că el ar fi provocat turburările printr-o circulară trimisă alegătorilor săi din Craiova²⁸⁵. Foaia de dreapta „Conservatorul Progresist” aruncă, la început, vina răscoalei asupra liberalilor, declarînd că turburările „sînt un rezultat firesc al perturbații morale ce a slăbit toate legăturile societății noastre”²⁸⁶, pentru ca, mai tîrziu, să susțină, ca și întreaga presă opusă guvernului, că la Craiova n-a avut loc o adevărată răscoală²⁸⁷.

Guvernul și domnitorul nu știau totuși nimic precis și mai ales nu aveau dovezi materiale ale acestor uneltiri²⁸⁸. Dovada acestui lucru este, în primul rînd, atitudinea guvernului, cînd Adunarea îl atacă în chestiunea Craiovei. Dacă el ar fi avut dovada amestecului în turburări a fruntașilor politici ce i se opuneau, n-ar fi întîrziat să dezvăluie aceste dovezi, consolidîndu-și situația și sdrobîndu-și adversarii. În apărarea ministerului Epureanu se afirmă că „guvernul, care poate scia multe lucruri pe care nu are mijloace de a le proba... s-a mîrginit a cere pedepsirea faptului material, fără de a căuta să incrimeneze intențiunile”²⁸⁹ și că „guvernul, care cunoaște pe inamicii săi, fără să-i poată demasca, se luptă cum poate...”²⁹⁰.

Nu se pot lua în considerare acușările ce s-au adus guvernului, sau liberalilor, că ar fi fost provocatori ai turburărilor de la Craiova. În ceea ce privește guvernul, întreaga sa corespondență desvăluită pînă astăzi, arată că turburările l-au surprins și că nici nu poate fi vorba că ministerul le-ar fi uneltit. Este drept că administratorul de Dolj a dat dovadă de nedibăcie și de grabă, dar aceasta nu înseamnă că el a provocat

282. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 114.

283. *Nichipercea*, nr. 45 din 29 noiembrie 1860, p. 34.

284. *Anunțatorul Român*, nr. 95 din 23 noiembrie 1860, p. 1.

285. *Naționalulu*, nr. 91 din 17 noiembrie 1860, p. 361—362. Dealtfel, Ghica se bucura de puțină popularitate, după părerea consulului britanic din București (T. W. Riker, op. cit., p. 323—324).

286. *Conservatorul Progresist*, nr. 91 din 1 dec. 1860, p. 362 („Unde mergem?”).

287. Este de amintit că Damé va susține, după cîteva decenții, că micii comercianți din Craiova fuseseră ațîțați la răscoală „de oamenii partidului radical” (Fr. Damé, *Histoire de la Roumanie Contemporaine...* Paris, 1900, p. 116).

288. Costache Negri scriînd lui Cuza la 18/30 decembrie 1860 îi declară: „Nu știu ce a provocat turburările de la Craiova, etc.; dar mi se pare că nu trebuiesc să fie străine de combinații interioare...” (*Acad. R.P.R.*, Ms. 4857, f. 170). Ori dacă Costache Negri, prietenul și sfătuitorul cel mai intim al domnitorului, nu cunoștea cu precizie cauzele turburărilor de la Craiova, este evident că nici domnitorul și nici guvernul său nu le cunoșteau. Bănuiala sa este totuși de reținut.

289. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc. 1862, p. 21.

290. *Ibid.*, p. 24. Se mai adaugă în această apărare: „...Va veni timpul și poate nu e departe, cînd se va descoperi adevărul ce stă ascuns și întunecat... ce însă este pozitiv și necontestabil chiar de astăzi este că turburările au fost ațîțate și mișcate de cineva...” (*Ibid.*, p. 120).

intentionat turburările²⁹¹. În privința liberalilor, acușările sînt tot atît de neîntemeiate; dovada cea mai bună este faptul cã atît la Craiova, cit și la Ploiești, frunțașii partidei liberale sînt bătûți și au casele devastate. În ceea ce privește pe conservatori sînt probabile ațîțări venite din partea lor, cari, deși nu pot fi socotite cauză a turburărilor, au avut desigur oarecare influență. Foile de stînga proclamă amestecul conservatorilor în turburări în tot cursul lunii noiembrie 1860. „Independența“ lui Radu Ionescu declară cã „reacțiunea ascunsă, tirătoare și neadormită se ridică spre a compromite viitorul patriei noastre...”²⁹². „Nichipercea“ lui Orășanu publică o caricatură în care sînt infățișați cîțiva conservatori, cu mici foale în miini ațîțind focurile izbucnite la Ploiești și la Craiova²⁹³. Foaia greco-romină „Spectatorulu“ își exprimă și ea credința în vinovăția conservatorilor²⁹⁴; iar „Rominulu“ polemizează cu „Conservatorul Progresist“²⁹⁵, publicînd chiar unele acușări mai precise. În prima corespondență pe care o publică „Rominulu“ asupra desfășurării singeroaselor evenimente de la Craiova, se afirmă cã reacționarii „organizară o revoltă spre a ne compromite în ochii Europei, cu scopul criminal de a provoca o invaziune al cărei rezultat să fie pierderea principiumului și întoarcerea la vechiul regim“²⁹⁶. Același corespondent mai înseamnă, vorbind despre revoltați: „Nu știu ce aveau cã respectau pe boieri, zicînd cã aceștia sînt cu dinșii, sînt amicii lor; în contra oamenilor de la 48 vociferau, căci ziceau cã noile contribuțiuni de dinșii li s-au impus“²⁹⁷. În cea de a doua corespondență, publicată tot de oficiosul stîngii se semnalează faptul cã, cu puține zile înaintea revoltei, Oteteleșeanu, unul din exponenții dreptei, trecuse prin Craiova și cã în urma vizitei sale mai mulți negustori „care făgăduiseră bani la împrumutul pentru înarmare, refuzaseră să-i mai dea. De la Craiova, Oteteleșeanu mersese la moșia lui Filișanu, deputat conservator și după trecerea sa prin județ svornurile rău voitoare guvernului se întetiseră“²⁹⁸. Autorul acestei corespondențe, Carada, mai adaugă informația, vorbind de turburători, cã ei „cari erau în furoarea cea mai mare, la un singur cuvînt boieresc devenia mei și nici un boier nu fu atîns“; el mai înseamnă cã poporul arătase lui Magheru „mai mulți din principalii cetățeni, ce se afla privind dintr-un mare balcon“ și îi strigase: „Ei ne-a băgat în foc, domnule și acum stau la o parte de ne privesc și rîd de noi“²⁹⁹. Tot Carada povestește în darea sa de seamă asupra răscoalei cã după primele incidente de la prefectură

291. Vezi și scrisoarea lui Dim. Ghica publicată în *Rominul*, nr. 158 din 7 iunie 1861, p. 503.

292. *Independența*, nr. 9 din 15 noiembrie 1860, p. 33.

293. *Nichipercea*, nr. 45 din 29 noiembrie 1860, p. 348.

294. *EATHS, Spectatorulu*, nr. 36 din 21 noiembrie 1860, p. 139.

295. *Rominulu* nr. 321 din 16 noiembrie 1860, p. 977 și 974; nr. 322 din 17 noiembrie 1860, p. 982.

296. A., *Intîia relațiune despre rescoala din Craiova*, în *Rominulu*, nr. 323 din 18 noiembrie 1860, p. 985

297. *Ibid.*, p. 987.

298. C. (arada), *Correspondință spețială a Rominului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Rominulu*, nr. 324 din 19 noiembrie 1860, p. 990. Venirea lui Carada în capitala Olteniei produce bînueli guvernului și Costaforu ordonă lui Orbescu să-l supravegheze (telegramă din 15/27 noiembrie 1860, *Ac. R.P.R.*, Ms. 3670, f. 349).

299. C. (arada), *Correspondință spețială a Rominului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova*, în *Rominulu*, nr. 324 din 19 nov. 1860, p. 990.

din rindurile revoltărilor se auziseră strigătele: „Boierii sînt cu noi, moarte administratorului, moarte libertonilor din 48, că ei ne-au adus toate astea. Trăiască Vodă Bibescu“³⁰⁰. Concluzia acestei corespondențe este că „răscoala a fost efectul unei propagări active reacționare“³⁰¹. Peste cîtiva ani, într-o scrisoare adresată din Ploești „Gazetei Transilvaniei“, acuzația adusă conservatorilor se precizează: „...Și să-ți aduci aminte mai antierti cînd cu rebelia din Craiova și Ploesci, oamenii plătiți ai unui *taraf* (sublinierea D.B.), strigau pe ulițe: „să fie ai dracului liberalii și roșii; nu ne trebuiesc vorbe franțiozesci, nu voim să auzim de slovele papii... Să ne lase-n pace cu limba și cu legea noastră că noi sintem creștini și voim să rămînem creștini“³⁰².

Interesantă este poziția foii conservatoare „Conservatorul Progresist“ — care, după oarecare tăcere, ia poziție față de turburări³⁰³, declarîndu-se împotriva lor, cerînd romînilor să se ferească „de șoapte și îndemnuri mîrșave“ și declarînd că „naționalitatea noastră, patria noastră, autonomia noastră... sînt înconjurată poate de vrăjmași cumpliti“. Foia conservatoare afirmă apoi că „mijloacele violente nu pot avea alt rezultat decît acela de a arunca țana în prăpastie“ — oglîndind prin aceste cuvinte teama conservatorilor, îngrijorați de amplitudinea ce o puteau lua turburările și știind că acestea continuînd era sigur că urmau să le pună în primejdie propria lor situație. Peste vreo două săptămîni, într-un articol, se aruncă răspunderea *morală* a turburărilor radicalilor, afirmîndu-se că societatea romînească „e în disoluțiune“, ea suferind de o „boală morală“, izvorită „din resturnarea tuturor principiilor“, libertatea luînd „un caracter aspru, sălbatic, intolerant“ și că „sub acțiunea dizolvantă a ideilor, principiul autorității s-a slăbit“³⁰⁴. În cîteva zile însă, conservatorii nu vor mai îndrepta armele spre adversarii lor de „principiu“, ci se vor alătura acestora într-o acțiune de răsturnare a guvernului.

Spre sfîrșitul lunii noiembrie, atitudinea „Romînului“ în chestiunea uneltirilor frămîntărilor orășenești se schimbă în mod neașteptat. Puține zile după publicarea corespondenței lui Canada se declară că „pînă ce nu se vor produce dovezi sigure și constatate vom crede nedemni de stindariul ce servim a acusa vechea partidă în total sau în indivizii sei pe niște simple presupuneri, coincidențe și strigări ce s-au făcut în timpul rescoalei“, deoarece „orice seditiune are strigările sale de întrunire ș-adeșea s-a văzut că oamenii al căror nume a servit pentru strigare de întrunire, erau cu totul străini acelor rescoale“³⁰⁵. Această schimbare trebuie pusă în legătură cu apropiata deschidere a Adunării, cînd atît partea ei stîngă cit și cea dreaptă, atacă cu putere guvernul Epureanu. Este le semnalat că ziarele muntene de stînga și de centru, care reprezentau majoritatea presei, adoptă aceeași atitudine ca și „Romînulu“, adică, parcă printr-un acord tacit, atacă guvernul și pe prefectul de Dolj, invîduindu-l

300. Ibidem.

301. Ibidem. Canada își menține și mai tîrziu opinia că turburările fuseseră provocate de partizanii lui Bibescu, „în speranță că vor putea astfel să-l readucă pe tron“ (M. Theodorian-Canada, *Răscoale în Craiova*, în *Arhivele Otteniei*, IV (1925), p. 126).

302. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 8 din 30 ianuarie 1863, p. 32.

303. *Conservatorul Progresist*, nr. 88 din 17 noiembrie 1860, p. 349.

304. Ibid., nr. 91, din 1 decembrie 1860, p. 361—362.: *Unde mergem?*

305. *Romînulu*, nr. 326—327 din 21—22 noiembrie 1860, p. 997.

de a fi pricina turburărilor³⁰⁶. Chestiunea luind un aspect politic general, toți adversarii guvernului o folosesc ca o armă destinată să elimine guvernul de la conducerea țării. Liberalii merg pînă acolo încît în ura lor împotriva guvernului moderat ajung să declare că ar susține un guvern conservator, căci, se scrie în „Romînul”: „Nouă ne plac mai bine oameni bine-definiți, decît oameni umbre”³⁰⁷.

Amestecul reacționarilor în întreținerea nemulțumirilor maselor și în încercarea canalizării acestora împotriva tendințelor de înnoire este arătat și de strigările împotriva Convenției și în favoarea Regulamentului Organic ce se vor auzi la Ploiești³⁰⁸. Pe lingă aceasta, tot în acest oraș, apar pe străzi cu ocazia turburărilor afișe incendiare, nu mult depărtate în privința conținutului de textul pamfletului găsit la Craiova, citindu-se între altele în aceste afișe cuvintele: „Unirea prin ciomag”³⁰⁹, sau „Unire cu măciuci”³¹⁰. Însușit, într-o scrisoare anonimă care a fost aruncată la 15 noiembrie 1860 în curtea din Caracal a deputatului Nicolae Guran, se întîlnesc fraze asemănătoare celor din pamfletul de la casinul Mineva. Iată un fragment „...astăzi văzurăm că... din domnii deputați [ai] mahalalelor noastre umblă să ne vînză cum a vîndut pe Dnu Cristos! O! Vai, săraci de ei, cum viața lor o să pee cu uciderea de petri și starea lor o să se vadă în cărbuni și tăciuni...”³¹¹. Interesant este faptul că scrisoarea se încheie cu amenințarea următoare: „noi pînă astăzi uniți pînă în Nr. 80 (adică: în număr de 80 — D.B.) tot la un cuvînt asupra dlor de mai susnumiți deputați”, iar un afiș de la Ploiești cuvînta astfel: „Domnilor, trebuie să știți că sîntem 250 gata pentru aceea ce vor

306. Lista indicativă a știrilor și articolelor asupra turburărilor de la Craiova publicate în luna noiembrie 1860 în presa de stînga și de centru din Țara Românească: *Anunțatorul Romîn*, nr. 92 din 12 noiembrie 1860, p. 1; nr. 93 din 16 noiembrie 1860, p. 1; nr. 95 din 23 noiembrie 1860, p. 1; *Independența*, nr. 8 din 12 noiembrie 1860, p. 29; nr. 9 din 15 noiembrie 1860, p. 33; nr. 13 din 26 noiembrie 1860, p. 49—50 („Ministeriul înaintea Adunării”); nr. 14 din 29 noiembrie 1860, p. 53—54 (Ministeriul și opiniunea publică”); *Nichipercea*, nr. 43 din 13 noiembrie 1860, p. 333; nr. 44 din 22 noiembrie 1860, p. 337—339; nr. 44 din 22 noiembrie 1860, p. 339, 341; nr. 45 din 29 noiembrie 1860, p. 346, 347, 348 (caricatură), 349; *Păcală*, nr. 21 din 15 noiembrie 1860, p. 161—162 (această foaie a lui Pantazi Ghica, aduce la început acuzări guvernului și liberalilor); *Reforma*, nr. 66 din 10 noiembrie 1860, p. 261; nr. 68 din 17 noiembrie 1860, p. 269, 272; nr. 70 din 27 noiembrie 1860, p. 265—266; (lipsește nr. 67, 69, 71 și 72 din colecția Academiei R.P.R.); *Romînul*, nr. 314—315 din 9—10 noiembrie 1860, p. 957; nr. 316 din 11 noiembrie 1860, p. 961; nr. 318 din 13 noiembrie 1860, p. 969 și 971; nr. 319—320 din 14—15 noiembrie 1860, p. 973; nr. 321 din 16 noiembrie 1860, p. 977, 979; nr. 322 din 17 noiembrie 1860, p. 981—982; nr. 323 din 18 noiembrie 1860, p. 985—987 („Întîia relațiune despre rescoala din Craiova”); nr. 324 din 19 noiembrie 1860, p. 989—990 („Corespondință spețială a Romînului, a doua relațiune asupra rescoalei din Craiova”); nr. 325 din 20 noiembrie 1860, p. 993; nr. 326—327 din 21 noiembrie 1860, p. 997; nr. 328 din 23 noiembrie 1860, p. 1001; nr. 330 din 25 noiembrie 1860, p. 1009—1011 („Ordinanță asupra presei” de Cezar Bollac); *Secululu*, nr. 52 din 10 noiembrie 1860, p. 206; nr. 53 din 13 noiembrie 1860, p. 209; nr. 54 din 17 noiembrie 1860, p. 213—214; nr. 55 din 20 noiembrie 1860, p. 217; nr. 56 din 24 noiembrie 1860, p. 221—222 („Starea de față. Rescoalele” de Busuiocanu); *Spectatorulu*, nr. 36 din 21 noiembrie 1860, p. 139.

307. *Romînul*, nr. 344 din 9 decembrie 1860, p. 1053.

308. *Secululu*, nr. 54 din 17 noiembrie 1860, p. 214.

309. *Ibidem*.

310. *Ministeriulu de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1860, p. 116.

311. *Arh. Stat.*, Min. Int., Div. Adm., nr. 2652/1860, f. 12.

iscăli și vor da mulțumire”³¹². Oare nu e o asemănare? Similitudinea acestor manifestări arată neîndoiește o sursă comună de propagandă.

Tot în această chestiune trebuie neapărat amintită interesanta scrisoare a lui Grigore Marghiloman publicată în „Romînul”. Scrisoarea, adresată membrilor Adunării, are drept scop dezvinovățirea autorului ei, care susține că nu el fusese provocatorul incidentelor sîngeroase de la Craiova. Între altele, Marghiloman arată că duminică 6 noiembrie seara doi frați ai celor arestați³¹³ au umblat din prăvălie în prăvălie, îndemnînd lumea la „revoltă”. El adaugă că „nimeni nu i-a ascultat”, ceea ce este inexact! Mai departe, Marghiloman dă informații interesante asupra nemulțumirii arendașilor și patentarilor și mai ales asupra „surdei propagande”, care, scrie el, „se lătise și se comportase din om în om în tot districtul că țărani vor plăti văcări pentru vitele lor, vor plăti contribuțiuni pentru casele lor, că nu vor fi liberi să aducă chiar lemne de foc la oraș, dacă nu vor plăti patente... asemenea că servitorilor li se va lua a treia parte din serviciul lor pentru Stat și că deaceia au dat cordicute; că caltele și ucenicii de pe la prăvălii vor plăti patente și că recensiunea s-a făcut pentru ca să se știe starea și meseria fiecăruia, spre a-i pune pe toți la contribuțiuni”. Marghiloman nu uită să semnaleze că „pînă și sacagii se spăimîntaseră că o să se puie la patente”. În continuare, fostul administrator susține că această „surda propagandă” provenise „din faimoasa recensiune făcută supt ministeriul dlui Ioan Ghica”³¹⁴. Pare ciudată această ultimă afirmație! Oare „surda propagandă” nu era răspîdită și întreținută de nimeni? De altfel, la Ploești se înregistrează — potrivit rechizitoriului — un șir de ațîțatori, cari merg pînă a oferi și bani turburătorilor. Un Nicolae Rudéanu este învinuit că ar fi oferit 25 galbeni lui Vasile cîrnățarul pentru dărimarea casei lui Mehedințeanu; un Mihail Kogălniceanu — care nu trebuie confundat cu bărbatul politic — este acuzat de a fi propus o răsplătă lui Gheorghiu Chalu simîlgiu pentru spargerea caselor lui Mehedințeanu și a lui Fudulu și în decursul procesului apare și un Panaiotache Filitis, al cărui nume are rezonanțe conservatoare³¹⁵. De altfel, o depeșă — păstrată doar fragmentar — și trimisă din Turnu Severin la 16/28 noiembrie 1860 dezvăluie într-un mod confuz umeltiri ale fruntașilor conservatori, între cari apare pînă și numele lui Grigore Bibescu-Brîncoveanu³¹⁶. S-ar putea presupune că declanșarea campaniei de ațîțări a fost în strînsă legătură cu vizita domnitorului la Constantinopol, vizită ce a constituit un răsunător succes pentru acesta și care a nemulțumit pe conservatori, cari speraseră într-o slăbire a poziției acestuia³¹⁷. Totuși, izbucnirea turburărilor are la bază în primul rînd

312. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 115.

313. Este vorba de cei 6 arestați din ordinul guvernului.

314. *Romînul*, nr. 152 din 1 iunie 1861, p. 487.

315. *Gazeta Tribunalului*, nr. 11 și 12 din 21 și 28 martie 1861, p. 91—102. Insuși starostele austriac afirmă că unii comercianți ploieșteni subvenționează turburarea. (Gerger către Eder, 27 noiembrie 1860. Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriace. București, Copii, 1860—1861, f. 91).

316. Acad. R.P.R., Ms. 3670, f. 376.

317. Eder către Buol, 29 octombrie 1860. Rapoarte Consulare Austriace. București, Copii, 1860—1861, f. 77.

adincile nemulțumiri ale maselor orășenești și aceste turburări nu trebuie privite ca un rezultat al propagandei reacționare, ci ca o izbucnire violentă împotriva exploatării.

Mai este încă o problemă? vreo putere străină a avut vreun amestec în aceste turburări? Sau, cu mai multă precizie, Austria a avut un amestec în ele? Foile de stînga, odată cu acuzația pe care o aduc conservatorilor, acuză și Austria de a fi îndemnat la astfel de turburări, dar dovezi sigure nu aduc, astfel că acest amestec rămîne sub semnul unei îndoieli, mai ales dacă ținem seama de faptul că la Ploiești se devastase, între altele, casa lui Gerger, starostele austriac³¹⁸. Totuși, devastarea acestei case se datorește unor unguri — după propria afirmație a starostelui³¹⁹ — adepți probabili ai luptei împotriva jugului habsburgic, care profită de izbucnirea turburărilor pentru a lovi în reprezentanța austriacă din localitate. Cuza Vodă socotea probabile ațîțările unor agenți ai vreunei puteri străine; el declară aceasta consulului britanic Green și chiar lui Eder, consulul austriac, îi vorbește despre numărul mare al supușilor austriaci amestecați în evenimentele de la Ploiești³²⁰. Mai trebuie înregistrată și părerea lui Costache Negri, exprimată la sfîrșitul anului 1860 într-un raport adresat lui Cuza, că „unele puteri n-ar vedea cu neplăcere („de mauvais oeil“) ațîțarea la anarhie și turburări la noi, pentru a ne declara neguvernabili prin legi constituționale“³²¹ și pe de altă parte trebuie ținut seama de marea însemnătate pe care o aveau Principatele pentru Austria din punct de vedere economic. E destul de amintit că în anul 1861 dintr-un export de mărfuri de 101.334.669 lei, Principatele Romîne au exportat în Austria mărfuri, în deosebi produse naturale, în valoare de 23.811.206 lei; iar, în privința importului, Austria a furnizat în această vreme jumătate din mărfurile intrate în Principate și anume produse, în deosebi fabricate, de 33.790.449 lei față de un total de import de 70.030.141 lei³²². Date fiind aceste însemnate legături economice, Austria avea tot interesul ca la cîrma Principatelor să se găsească guverne binevoitoare ei, ori acestea nu erau nici cele radicale și nici cele liberal-moderate, ci doar cele conservatoare. Cu toate acestea — ținînd seama și de conținutul rapoartelor reprezentanților habsburgici în Țara Romînească, care reflectă surpriza provocată asupra acestora de către turburările izbucnite la Craiova și Ploiești — acuzația trebuie privită cu destule rezerve. Austriei i-ar fi fost plăcută — fără îndoială — o schimbare de regim în sens retrograd, dar, în același timp, ea se temea de izbucnirea turburărilor și a oricăror evenimente cu aspect revoluționar în preajma propriilor ei granițe.

918. *Ministeriul de la trei-spre-dece Iuliu*, Buc., 1862, p. 37; *Independința*, nr. 10 din 17 noiembrie 1860, p. 37. Vezi în *Romîniul*, nr. 318 din 13 noiembrie 1860, p. 969 și 971, pasagiile privitoare la falsificarea notei guvernului cu privire la turburările de la Craiova de către ziarul german din București, cu intenția de a prezenta aceste evenimente sub un aspect mult mai grav.

319. Gerger către Eder, 26 noiembrie 1860. Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriace, București, Copii, 1860—1861, f. 90. Vezi și f. 85.

320. Eder către Buol, 3 decembrie 1860, f. 90. Vezi și f. 85.

321. Raport din 18/30 decembrie 1860. Ac. R.P.R., Ms. 4857, f. 170 („Je crois même que quelques puissances ne verraient pas de mauvais oeil l'excitation à l'anarchie et les désordres chez nous, pour nous déclarer ingouvernables par les lois constitutionnelles...“).

322. C. I. Băicoianu, op. cit., vol. I, Partea I p. 56, 58, 75.

În concluzie, spre sfârșitul anului 1860 frământările orășenești au un caracter generalizat în Țara Românească. Actul de la 24 ianuarie 1859 nu adusese rezolvarea problemelor ce se puneau pe tărîm social și economic. Îndoita alegere — act revoluționar — nu fusese urmată de o structurală schimbare a vieții sociale. Îmbunătățirile îndelung așteptate de mase nu se înfăptuiseră — sau chiar cînd ele luaseră aspecte concrete, acestea însemnau mult prea puțin față de dorințele și așteptările multîmîlor. După doi ani de la 24 ianuarie 1859 nu fusese înfăptuită reforma agrară. Conservatorii nu admiteau nici gîndul unei improprietări a țărînimii; radicalii erau preocupați, în primul rînd, de o democratizare — în sensul vederilor lor — a vieții noului stat, iar liberalii-moderați, în frunte cu însăși domnitorul, deși recunoșteau caracterul necesar al înfăptuirii reformei, totuși căutau încă să convingă pe ceilalți membrii ai claselor dominante de această necesitate, amînînd o bruscă rezolvare — fie chiar parțială și greșită — a chestiunii agnare. De aci decurgea uriașa nemulțumire a țărînimii și paralizarea în bună măsură a vieții economice a satelor, paralizie care lovea indirect și lumea meseriașilor și a micilor negustori din orașe, trăind în strînsă legătură cu populația rurală și care erau deja loviți de grele împrejurări economice, despre care am amintit în prima parte a acestui studiu.

Noua repartizare a sarcinilor fiscale nu adusese o îmbunătățire a situației maselor, ci dimpotrivă. Necesitățile noului stat cereau venituri mai mari și pe acestea clasele dominante nu înțelegeau să le dea ele înșile, ci preferau să lase ca birurile să apese masele și în deosebi pe cele orășenești, căci de cele țărănești se temeau, mai ales avînd în vedere nădejile acestora într-o improprietare, nădejdi care uneori îmbrăcau aspectul unor manifestări energice și care pe întinsul întregii țări se vădau într-o surdă, dar dîrză opoziție față de sistemul muncii de clacă.

Frământările orășenești din toamna anului 1860 își au origina în adîncile nemulțumiri ale multîmîlor orașelor. Grelelor împrejurări economice — crizei care dura de mai multă vreme — li se adăugase acum amenințarea unor noi și grele sarcini fiscale. După cum arată cu justete Ion Ionescu de la Brad, asupra orășenimei se aruncase o impunere îndoită față de cea la care fusese supusă proprietatea funciară. La aceasta se adăugau, fără îndoială, încă doi factori: *evaziunea fiscală* a celor puternici — evaziune care se manifesta și în ultimii ani de viațuire ai Romîniei burghezo-moșierești, dar încă în primii ani ai existenței tînărului stat național burghez român — și *evaluările fiscale pătinoare*, prin care cei bogați căutau să arunce pe umerii contribuabililor săraci principala greutate a impozitelor. În consecință, toate aceste elemente contribuie puternic la ființarea unei puternice stări de nemulțumire pe tot întinsul Țării Românești, stare care — în ceea ce privește reacțiunea față de sistemul fiscal nedrept și apăsător — este mai accentuată în lumea orașelor.

Turburările violente, care izbucnesc la Craiova și Ploiești, trebuie apreciate ca fiind izbucniri spontane ale multîmîlor. Fără îndoială că au existat și ațîțările reacționare, dar dacă acestea ar fi căzut pe un teren neprielnic s-ar fi ridicat oare masele? Aceste ațîțări au ajutat la izbucnirea turburărilor, dar acestea nu trebuie privite ca un rezultat al ațîțărilor reacționare, ci ca o manifestare violentă împotriva exploatării. Strigătele în favoarea lui Bibescu sau împotriva „libertonilor“ și a noii orînduirii nu trebuie să înșele; ele nu constituiau decît manifestări de suprafață, sau,

mai bine zis, manifestări „aranjate“ de reacționari prin oameni ca acei Zavelcă, „polițai“ al reacționarei caimacamii de trei, sau ca *fostul* căpitan de barieră Ioniță Bănescu, desigur slujitor servil al regimului regulamentar. Dincolo de aceste strigăte ale unor *provocatori*, apare celălalt aspect al ridicării mulțimii, concretizat prin expunerea „în răscrucea cea mare“ a celor uciși de gloanțele stăpînirii și prin frămîntarea maselor pe străzi, „cu basmale roșii în virful prăjinelor“³²³, aspect care nu este abt o manifestare neapărată împotriva guvernului Epureanu sau a liberalilor de orice nuanță, ci mai de grabă o izbucnire împotriva claselor dominante în complexul lor, complex din care foștii regulamentari nu puteau lipsi. Desigur că un Zavelcă reușese să strîngă în jurul său elemente din așa numitele pături mijlocii, care, după cum arată Marx și Engels, „combat burghezia pentru a salva de la pleine existența lor ca pături mijlocii“ și care „nu sînt revoluționare, ci conservatoare“, ba chiar „sînt reacționare, deoarece încearcă să întoarcă înapoi roata istoriei“, neacționînd revoluționar decît cînd își părăsesc propriul lor punct de vedere, însușindu-și pe cel al proletariatului³²⁴. Dar amplitudinea turburărilor arată că nu la atît se reduceau participanții, ci că rîndurile acestora erau îngroșate de elemente care nu intenționau să facă jocul reacțiunii și care izbucnesc doar într-o explozie de nemulțumire. În această perioadă, cînd dezvoltarea societății nu asigurase creșterea și întărirea proletariatului, masele profită de orice prilej pentru a-și demonstra adîncile lor nemulțumiri. Deseori așa zise susțineri ale politicii unor partide sau a altora sînt mai de grabă manifestări ale necurmatei lupte a celor mulți împotriva exploataării.

Mărturiile vremii indică categoriile sociale, cărora le aparțineau turbătorii, aceștia fiind în majoritate mici negustori sau mici meseriași: jojocari, simigii, tîmplari, marchitani, tabaci, dogari etc. Compoziția socială a celor ce se ridică în turburările orășenești de la sfîrșitul anului 1860 arată că frămîntarea cuprinsese pături largi, trecînd dincolo de intențiile reacționarilor care ar fi dorit să se folosească de frămîntările maselor. De altfel, trebuie observat că în general viața orașelor românești era dominată în această vreme de o parte din burghezia legată încă de progres, burghezie în puterea căreia mai stătea posibilitatea de a îndruma masele urbane pe o cale ostilă retrograzilor. Stăpînirea maselor — în ultimă instanță — de către elementele brgheziei legată de progres explică în mare măsură, dece în atîtea centre ale Țării Romînești, unde starea de agitație a existat, nu s-a ajuns totuși la mișcări de stradă și dece nu se poate înregistra nici o răscurare în București, citadelă puternică a radicalilor munteni.

Trăsătura dominantă a agitațiilor și turburărilor orășenești de la sfîrșitul anului 1860 rămîne faptul existenței unui viu spirit revoluționar. Masele erau în necurmată fierbere, gata să izbucnească cu energie la primul apel. Izbucnirile mulțimilor trec dincolo de ațîțările reacționare, dovedind că aceste mase aveau viu în ele spiritul revoluționar. Lupta mulțimilor spre sfîrșitul anului 1860 capătă astfel aspectul progresist al unei lupte împotriva claselor exploataatoare și împotriva măsurilor nejuste luate de către acestea pe spinarea lor.

³²³. Scrisoarea lui Gr. Marghiloman, în *Romînul*, nr. 152 din 1 iunie 1861, p. 487.

³²⁴. K. Marx și Fr. Engels, *Manifestul partidului comunist*, ed. II P.M.R. Buc. 1949, p. 43.

Jocul de interese al claselor dominante apare în culori destul de urite. Posibilitatea răsturnării guvernului face pe toți opozanții săi, în frunte cu oficiosul de stînga al acestora să mistifice adevărul, acoperind ațițări reacționare. Avem de-a face, fără îndoială, cu un nou moment de temporară „înțelegere monstruoasă“, moment similar cu cel din primăvara aceluiași an, cînd fusese răsturnat de la putere guvernul lui Ioan Ghica. Politica de sprijinire a moderaților dusă de domnitorul Cuza împinge la încheierea coaliției monstruoase, înmulțind și momentele de temporară înțelegere dintre cele două părți opuse ale Adunării și tocind aspectele cele mai progresiste ale părții stîngi din Adunare.

Turburările și frământările orășenești din toamna anului 1860 reprezintă un însemnat eveniment al anilor Unirii Principatelor. Ele sînt un prilej de dezvăluire a clocotitoarei vieți sociale a maselor urbane din Țara Românească în anii următori îndoitei alegeri de la 24 ianuarie 1859. Turburările de la Craiova și Ploiești trebuie apreciate ca fiind izbucniri spontane ale mulțimilor și ele nu trebuie privite ca un rezultat al ațițărilor reacționare, ci ca o manifestare violentă împotriva exploatării.
